

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

МОТИВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент 2 курсу 12-283-М групи
Спеціальності 262 Правоохоронна діяльність
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»

Овчаренко Артур Сергійович
Керівник: д.ю.н., професор Саїнчин О.С.
Рецензент: к.ю.н., доцентка Волкович О.Ю.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Загальнотеоретична характеристика мотиву як невід’ємної складової при встановленні складу кримінального правопорушення.....	10
1.1. Поняття, зміст мотиву як злочинної поведінки особи під час вчинення кримінального правопорушення.....	10
1.2. Класифікація мотивів злочинної діяльності.....	16
РОЗДІЛ 2. Особливості кримінологічної детермінації умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів.....	24
2.1. Зміст криміногенних чинників, які впливають на вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів.....	24
2.2. Характеристика загальних причин вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів.....	30
2.3. Аналіз умов вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів.....	37
РОЗДІЛ 3. Заходи запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів.....	43
3.1. Загальносоціальне запобігання негативних явищ і процесів при вчиненні умисних вбивств з корисливих мотивів.....	43
3.2. Напрями спеціально-кримінологічного запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів.....	51
3.3. Віктимологічний напрям профілактики умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів.....	62
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах сьогодення перед суспільством України стоїть досить нелегка задача – посилювати протидію з таким внутрішнім (руйнуючим) фактором, як рівень злочинності, котрий має систематичну тенденцію до зростання. В цьому аспекті беззаперечним та винятковим питанням виступає злочинна поведінка деяких категорій людей, вагома роль для якої відводиться феномену мотивації, ядром якого є мотив кримінального правопорушення через який і відбувається детермінація будь-якої форми поведінки. Означене обумовлюється перш за все тим, що мотиваційна сфера встановлює суть дій та вчинків людини, впливаючи на спонукання правопорушників, їхнього духовного світу. Саме тому, один із першочергових аспектів будь-якої злочинної поведінки покладається на той чи інший мотив.

Мотив кримінального правопорушення аналізується в контексті складового елементу механізму одиничного кримінального правопорушення та в деяких випадках визначається за Кримінальним кодексом України як кваліфікуюча ознака певних складів кримінальних правопорушень. Одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень є умисне вбивство, вчинене з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України), яке ще називають корисливим вбивством. Поширеність даного кримінального правопорушення відмічається усталеною формою злочинної поведінки особи; відносною однорідністю породжуючих та сприяючих факторів; специфікою психотипу злочинця, а також труднощами, які виникають в процесі запобігання цього кримінального правопорушення.

Не дивлячись на значну кількість напрацювань правової доктрини щодо даного кримінального правопорушення, серед вчених та практиків по сей день не існує однозначності в наступних питаннях: якими ж є

справжні причини, що рухають певних осіб на вчинення умисного протиправного заподіяння смерті іншій людині, аби отримати матеріальну вигоду або ж уникнути матеріальних витрат і обов'язків? Досить складно також зрозуміти, навіщо здійснювати убивство, щоб заволодіти їх майном, в той час як існує багато інших способів досягти кінцеву ціль, і чи насправді цінність предмета злочинного посягання затьмарює розум злочинців, нівелюючи людським життям задля реалізації злочинного умислу? Для знаходження відповідей на поставлені питання потрібно: здійснити аналіз мотивації подібних вбивств на підставі співвідношення раціональних та емоційних складових, що відносяться до структури злочинної поведінки; дослідити, яким чином особи обирають вектор вчинення корисливих вбивств; з'ясувати формування особистості злочинця та виявити чинники, що впливають на прийняття та виконання такого злочинного рішення. Також своєї уваги потребує аналіз детермінації явища даної категорії вбивств в площині суспільства з прив'язкою до віктимної поведінки жертв цього кримінального правопорушення.

Теоретичним підґрунтям дослідження в аспекті вивчення мотивів злочину загалом та під час здійснення умисних вбивств з корисливих мотивів, зокрема, є праці вчених з кримінального права та кримінології, серед яких: А.І. Алексєєв, Ю.М. Антонян, В.П. Артамонов, В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов, С.В. Бородін, М.М. Бабаєв, Б.С. Волков, М.Г. Вербенський, В.К. Грищук, Б.М. Головкін, Е.А. Говорухін, П.С. Дагель, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисова, Д.П. Котов, Г.Л. Кригер, В.М. Куц, М.В. Корнієнко, В.В. Лунєєв, І.П. Лановенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинова, А.В. Наумов, С.Х. Нафієв, Т.Г. Рахімов, В.А. Рачицька, А.В. Савченко, О.М. Самойлова, В.Л. Синчук, Є.Л. Стрельцов, П.В. Симонова, С.А. Тарарухін, В.О. Туляков, О.М. Храмцов, В.Б. Харченко, В.І. Шакун, В.В. Шаблистий, Р.Д. Шарапова, О.О. Юхно та інші.

Отже, усе зазначене вище та не дивлячись на підвищену суспільну небезпечність, труднощі в процесі запобігання та досить вагомий резонанс в суспільстві такого виду кримінального правопорушення як умисні вбивства з корисливих мотивів і зумовлює актуальність теми дослідження та її суспільну значимість, що, в свою чергу, потребує додаткового аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до пункту 3.4.2.5 «Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, 4 технічних, суспільних і гуманітарних наук» Національної академії наук України на 2019-2023 роки, пункту 9 розділу «Правове забезпечення інформаційної сфери України». Пріоритетний напрям розвитку правової науки на 2016-2020 роки Національної академії правових наук України, пункту 9.1 «Реалізація державної політики та пріоритетних напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України», тематики науково-дослідної роботи кафедри галузевого права факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теорія та практика реформування галузевого законодавства України» (номер державної реєстрації № 0118U006817). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ від 30.10.2020 № 1060-Д).

Мета та завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає у тому, щоб на основі теоретичних напрацювань здійснити кримінологічний аналіз умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів, а також сформулювати відповідні пропозиції в частині їх запобігання.

Для досягнення зазначеної мети в дослідженні були поставлені такі основні **завдання**:

- визначити поняття та розглянути зміст мотиву як злочинної поведінки особи під час вчинення кримінального правопорушення;
- здійснити класифікацію мотивів злочинної діяльності;
- надати загальну характеристику змісту криміногенних чинників, які впливають на вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів;
- охарактеризувати загальні причини вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів;
- проаналізувати умови вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів;
- дослідити загальносоціальне запобігання негативних явищ і процесів при вчиненні умисних вбивств з корисливих мотивів;
- виокремити напрями спеціально-кримінологічного запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів;
- розкрити віктимологічний напрям профілактики умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів.

Предметом дослідження є кримінологічний аналіз умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів.

Методи дослідження. Методи дослідження обрано з урахуванням мети і завдань теми кваліфікаційної роботи. Під час доведення основних теоретичних положень було використано загальнонаукові та спеціальні методи. Діалектичний метод було використано в процесі надання загальнотеоретичної характеристики мотиву як невід’ємної складової при встановленні складу кримінального правопорушення; системно-структурний метод дозволив виявити кримінологічні детермінанти умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів; формально-юридичний метод сприяв з’ясуванню заходів щодо запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів; також в процесі дослідження застосовувалися методи аналізу та синтезу, які сприяли проаналізувати

позиції вчених та виділити деякі особливості правових категорій розглядуваного питання.

Наукова новизна одержаних результатів. Кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням, в процесі якого було здійснено спробу розглянути мотив кримінального правопорушення на прикладі умисного вбивства з корисливих мотивів в аспекті проведення кримінологічного аналізу. У межах дослідження одержано наступні результати, які мають наукову новизну, а саме:

– встановлено, що важливим елементом під час кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень є криміногенні чинники. Умисні вбивства з корисливих мотивів, як і будь-який кримінальний проступок виступають соціальним явищем, а відтак, причини вчинення даної категорії кримінальних правопорушень потрібно шукати за тими деструктивними явищами суспільного життя, які більш за все впливають на деформацію суспільної свідомості та спричиняють корисливу мотивацію, серед таких, зокрема, є наступні: 1) високий рівень агресії; 2) поляризація доходів; 3) економічна криза; 4) алкогольна та наркотична залежності;

– з’ясовано, що загальні причини вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів відмічаються за криміногенними елементами свідомості особистості винної особи, серед яких: 1) система ціннісних орієнтацій, формування якої у особи відбувається під час виховання та напрямку залежить від умов соціалізації; 2) норми та цінності злочинних груп; 3) корислива мотивація винних осіб, яка поєднується із схильністю індивідуально-психологічного спрямування здійснювати тяжкі форми насильства; 4) зневажливе відношення осіб, що є винними до недоторканності чужого майна; 5) насильницька поведінкова установка;

– виявлено, що в комплексі, умови, які є найбільш характерними щодо випадків вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів –

значним чином «сприяють» (спрощують) вчиняти кримінальне правопорушення та досягати кінцевий злочинний результат;

– сформульовано, що ключова задача загальносоціального запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів полягає у тому, щоб створити правову культуру недоторканності щодо чужої власності, захищати право особи на життя та подолати ілюзію безкарності в частині незаконного збагачення. Аби досягти поставлену задачу, державою передбачається комплекс різнопланових заходів, направлених на те, щоб розширити легальні можливості для підвищення сукупного рівня доходів та подолати сформовану вже довгі роки традицію незаконного збагачення, особливо шляхом застосування насильницьких дій;

– визначено, що до основних напрямів спеціально-кримінологічного запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів слід відносити такі: 1) профілактична робота щодо осіб, які схильні вчиняти корисливо-насильницькі злочинні дії. Виявлено, що даний напрям має відбуватися через реалізацію комплексу відповідних заходів (соціально-психологічний, медико-профілактичний, ресоціалізаційний, кримінально-правовий); 2) діяльність уповноважених суб'єктів стосовно виявлення та постановки на профілактичний облік осіб, які схильні заволодівати майном шляхом вчинення насильницьких дій; 3) усунення несприятливого впливу криміногенної групи, що сприяє становленню особи на вектор вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень; 4) усунення умов, що спрощують реалізувати злочинний намір; 5) відвернення загрози вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів;

– з'ясовано, що дієвість віктимологічної профілактики залежить, з однієї сторони від поінформованості громадян, а з іншої – від державної політики в частині забезпечення захисту громадян від протиправних посягань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації, які можуть бути використані в подальшому дослідженні даної теми, практичній діяльності, а окремі положення та висновки роботи – в процесі підготовки і проведення практичних занять з курсу «Кримінальне право», «Кримінологія» та інших окремих галузей права.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні висновки, сформульовані в роботі, обговорювалися на засіданнях кафедри галузевого права.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи знайшли відображення в наступній публікації:

– Овчаренко А.С. Зміст криміногенних чинників, які впливають на вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів. *Магістерські студії. Альманах*. Вип. 20. Херсон. ХДУ, 2020.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОТИВУ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

1.1. Поняття, зміст мотиву як злочинної поведінки особи під час вчинення кримінального правопорушення

Сьогодні перед суспільством України стоїть досить нелегка задача – посилювати протидію з таким внутрішнім (руйнуючим) фактором, як рівень злочинності, котрий має систематичну тенденцію до зростання. В цьому аспекті беззаперечним та винятковим питанням виступає злочинна поведінка деяких категорій людей, вагома роль для якої відводиться феномену мотивації, ядром якого є мотив кримінального правопорушення через який і відбувається детермінація будь-якої форми поведінки. Означене обумовлюється перш за все тим, що мотиваційна сфера встановлює суть дій та вчинків людини, впливаючи на спонукання правопорушників, їхнього духовного світу. Саме тому, один із першочергових аспектів будь-якої злочинної поведінки покладається на той чи інший мотив, якому і необхідно приділити увагу на початку дослідження.

Перш за все, слід вказати, що вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, не вичерпує його змістовне наповнення. Так, не менш важливе місце в цьому аспекті відводиться мотиву. Відомо, що базисом детермінації будь-якої поведінки особи, особливо злочинної є мотив, яким справляється значний вплив на увесь механізм злочинної поведінки, що і свідчить про його важливість. Без встановлення мотиву як ключової «рушійної сили» вчинку, апріорі неможливо осмислити вчинення насильницького кримінального правопорушення.

Взагалі під мотивом злочину вважається внутрішнє спонукання людини, яке встановлює його зміст та сприяє більш поглиблено визначити психічне ставлення особи до вчиненого злочинного діяння [1, с. 51-53].

Мотиву злочину відводиться важлива роль стосовно індивідуалізації та детермінації поведінки злочинця. Адже дія, якою вчиняється кримінальний проступок у контексті мотиву завжди виступає як наслідок. Охарактеризуємо цей момент більш детально.

Дія є індивідуальною, бо вона не встановлюється ситуацією загалом. Завжди будуть існувати відмінності серед людей, які діють в ідентичних умовах, і ось з даного приводу може постати питання про мотиви, про те, що підштовхує (примушує) людей вчиняти в подібній ситуації так, а не якимось інакше. Водночас, не можна недооцінювати значення ситуації в контексті детермінації поведінки особи. Якщо аналізувати дії через призму наслідку, то, як правило, їх причини відносяться або до ситуації, або до особи. Означене сформулювало за психологією та юридичною наукою три основоположні підходи, аби пояснити поведінку людини. Розглянемо їх.

1. Першим підходом пояснюється поведінка через парадигму теорії властивостей. За цим випадком причини поведінки зводяться до диспозицій індивідуального типу за діючим суб'єктом: 1) властивостям; 2) факторам; 3) звичкам. Безумовно, що при такому підході характеристики ситуації як можливої причини дії (бездіяльності) в повному об'ємі не ігноруються. Ситуації надається роль так званого імпульсу щодо дії, тобто каталізатора певної диспозиції. Поведінка, яку можливо спостерігати, має відношення до властивостей, що встановлюються, як приклад у вигляді «готовності допомогти» або «задьористість», яким притаманний характер мотиву, і мається на увазі, що певні індивіди бажають проявляти таку поведінку систематично, як тільки в цьому вбачається можливість [2, с. 77].

2. Другим підходом щодо пояснення поведінки людини локалізуються основоположні її причини вже не до особи, а до ситуаційних чинників та особливостей виникаючих ситуацій. Їх цікавість спрямована на те, щоб виявити причини, що впливають на зміну поведінки в часі (коли жива істота пристосовується до змінних ситуаційних умов). В даному випадку індивідуальні відмінності знаходяться поза сферою уваги, дія має тенденцію змінюватися в часі в результаті накопичення досвіду. Не дивлячись на однобічну локалізацію причин поведінки, при такому підході ситуаціонізм продовжує функціонувати не лише в щоденній свідомості, але й в професійній [2, с. 78].

3. Третім підходом щодо пояснення поведінки виступає так званий синтез, при якому долаються крайнощі теорії властивостей та ситуаціонізму. В рамках даного підходу поведінка спричиняється як через особові, так і ситуаційні чинники та є результатом диспозицій індивідуального типу і особливостей актуальної ситуації, що взаємно впливають на процес [2, с. 78].

У контексті наведених підходів при аналізі злочинної поведінки, Б.Я. Петелін виокремлює в ній лише дві фази: «мотиваційну (підготовчу) і фазу її практичного здійснення» [3, с. 22]. При таких умовах процес мотивації за загальною картиною злочину є дещо обмеженим, тому що він відокремлюється від механізму, за яким вчиняється суспільно небезпечне діяння в якості підготовчої стадії. На думку С.А. Тарарухіна: «мотивація охоплює етапи від прийняття рішення діяти певним чином до настання злочинного результату, коли вихідним моментом мотиваційного процесу є динаміка розвитку вчинку» [4, с. 121].

Беручи до уваги наведене та повертаючись безпосередньо до основного питання, з'ясуємо, що ж слід розуміти під поняттям мотиву за кримінальним правом. Вітчизняною кримінально-правовою наукою

представлено два основні визначення, які є тотожними між собою, враховуючи деякі особливості. Першою групою вчених мотив тлумачиться як «усвідомлене спонукання до певної дії, іншими словами, джерело дії, його рушійна сила. Для того щоб набути такого значення, мотив повинен сформуватись, а це залежить від відношення людини до поставленої перед ним задачі» [2, с. 221]. Іншою групою вчених відстоюється позиція визначення мотиву, співвідносячи його з суміжними поняттями мотиваційного процесу: «мотив – обумовлене потребами та інтересами усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яке викликає у особи рішучість вчинити злочин і керує нею при безпосередньому його здійсненню» [5, с. 150]. Не можна не відмітити, що мотив як і вина, про що вже наголошувалося на початку підрозділу – це обов’язкова ознака суб’єктивної сторони складу кримінального правопорушення в тих випадках, коли він чітко вказується за диспозицією кримінального закону, як приклад п. 6 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК України) – умисне вбивство з корисливих мотивів [6], про яке деталізовано буде йти мова вже в наступних розділах дослідження.

З метою продовження доцільно також навести декілька конкретних думок вчених щодо розуміння цього поняття.

О.В. Ус вважає, що «мотивом злочину є внутрішнє спонукання особи, яким вона керується при вчиненні злочину (яке викликає в особи рішучість, бажання вчинити злочин). Будь-яка свідома і вольова діяльність людини є мотивованою і цілеспрямованою. Саме тому, встановлення й аналіз усього спектру мотивів, якими керуються співучасники та цілей, які вони переслідують, дозволить встановити механізм спільного вчинення злочину, причини і механізм виникнення спільного умислу на скоєння злочину, і, нарешті, уяснити причини його здійснення» [7, с. 188].

На думку А.В. Савченка: «мотив злочину – це інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Мотиву безпосередньо належать спонукальна та сенсоутворююча функції. Саме мотив треба вважати спонукою до злочину, початковою спонукальною причиною, виток злочину. Однак спонукування неможливо без участі сенсу. За допомогою сенсу пояснюється, навіщо і для чого відбувається спонукування до злочину. Кожна людська поведінка або діяльність (в тому числі і злочин) несе в собі певний сенс як для самого суб'єкта, так і для тих, хто його оточує» [8, с. 13-14].

В свою чергу В.О. Казміренко осмислює мотив як «елемент мотивації, що знаходиться в сфері свідомості і стає основою для прийняття рішення про злочинну поведінку і, відповідно, здійснення певного поведінкового акту (злочину)» [9, с. 103].

Виходячи з наведених вище думок щодо поняття мотиву злочину, за можливе вбачається виокремити його ознаки, зокрема:

1) усвідомлений характер. Усвідомленість характеризується спонукуваннями соціальної оцінки особою і осмисленням того, що може спричинити їх реалізація. Усвідомленість – це невід'ємна складова мотиву, яка є базовою ознакою;

2) рушійність. Як вже наголошувалося, мотив – це двигун, спонукаючий особу вчиняти злочинне діяння. Якщо ж говорити за сам злочин, то знаходячись під впливом негативних факторів зовнішнього та внутрішнього спрямування, у особи формується злочинний мотив, який відмічається за усім мотиваційним процесом провідним рушійним елементом;

3) основу мотиву складають переважно ключові людські потреби, які можуть бути як нормальними, так і викривленими. Потреби можуть виникати у особи у зв'язку з недостатністю «чогось» або ж незадоволенням «чого-небудь». Відмітимо, що під час формування

злочинної мотивації, потреби матеріального «відтінку» превалюють над духовними потребами [5, с. 173-174].

Продовжуючи розгляд змісту мотиву злочину, не можна оминати увагою його три ключові функції: 1) спонукаюча; 2) спрямовуюча; 3) регулююча. Основною функцією мотиву є функція спонукання активності людини. Між тим, мотив не тільки спонукає здійснювати яку-небудь дію (бездіяльність), але є джерелом виникнення деяких процесів психічного характеру, які за своєю сукупністю характеризуються як мотивація. Значення спрямовуючої функції мотиву полягає в постановці людиною цілі дії (бездіяльності) та встановлення вектору її досягнення. Притаманність мотиву регулюючою функцією зумовлюється традиційною фіксацією за ним відповідної ролі в процесі регулювання поведінки: а) мотив має вплив на процес «протікання» внутрішньої активності особи, тим самим спонукає та спрямовує її; б) мотив має вплив на фактичну поведінку особи [10, с. 202].

Отже, на підставі вказаного вище, мотив можна розуміти за вузьким та широким сенсом цього слова. Роль мотиву за вузьким розумінням схиляється до вибору особою того чи іншого напрямку, аби задовольнити існуючі у неї потреби під час здійснення злочинного діяння. Такий мотив умовно позначається як орієнтуючий, тому що він спонукає особу здійснити вибір серед різноманітних варіацій дій, орієнтуючи її на встановлений тип поведінки. В широкому розумінні к поняттю мотиву включаються усвідомлені потреби, які можна трактувати як цільові мотиви, тому що за їх рахунок встановлюється зміст кінцевої цілі поведінки, а також ситуативні психічні утворення, що перебувають в основі вибору особою відповідного об'єкта та конкретного типу поведінки, які в свою чергу, можливо розуміти як технічні мотиви, бо окреслені утворення дають змогу особі технічно здійснити поведінку в межах способу, який нею було обрано, аби задовольнити актуалізовану потребу.

Насамкінець, слід вказати, що кримінально-правове значення мотиву кримінального правопорушення і його ролі під час оцінювання суспільно небезпечного діяння залежить від певних факторів: вимог, які встановлюються кримінально-правовою політикою держави і відображаються на рівні закону; засадах, завданнях та цілях покарання; відповідності норм законів суспільній моралі [10, с. 210] тощо.

На підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Відсутність єдиного погляду серед правової спільноти щодо визначення мотиву кримінального правопорушення схиляє нас виокремити найбільш зрозуміле та прийнятне: під мотивом кримінального правопорушення вважається внутрішнє спонукання людини, яке встановлює його зміст та сприяє більш поглиблено визначити психічне ставлення особи до вчиненого злочинного діяння.

Визначено, що зміст мотиву як злочинної поведінки особи під час вчинення кримінального правопорушення характеризується відповідними ознаками та функціями.

Загалом мотив надає діянню кримінально караний характер та сприяє відмежовувати злочинне діяння від незлочинного, здійснюючи вплив на процеси криміналізації (декриміналізації) того чи іншого суспільного діяння. Основу мотиву завжди складають інтереси, бажання та потреби, а їх змістовне наповнення встановлює антисоціальну спрямованість особи.

1.2. Класифікація мотивів злочинної діяльності

Класифікація мотивів кримінальних правопорушень за кримінальним правом загалом та кримінологією, зокрема, займає вагоме місце. Свого часу В.М. Кудрявцев наголошував: «для того, щоб розглянути проблему мотивів злочинної поведінки, недостатньо обмежитись визначенням мотиву; треба також конкретно уявляти,

про які мотиви йдеться. Для цього необхідний, принаймні, перелік мотивів, а ще краще – їх класифікація» [11, с. 67]. Тобто, класифікація мотивів кримінальних правопорушень може використовуватися для різних цілей, які мають прояв за трьома напрямками: 1) теоретичне вивчення деяких мотивів та форм їх проявлення у сфері злочинної діяльності; 2) задля правової оцінки мотивації злочинної поведінки з подальшим використанням даних для можливого удосконалення чинної законодавчої бази, а також правозастосовної діяльності; 3) задля реалізації типології правопорушників, з метою обрання належних заходів, щоб їх виправляти та перевиховувати. Саме тому, вбачаємо за необхідне приділити увагу різноманітним класифікаціям мотивів злочинної діяльності, що сформовані правовою доктриною та наостанок запропонувати власну варіацію їх класифікації.

У юридичній літературі існує багато напрацювань щодо класифікації мотивів, в переважній більшості випадків, вона відбувається з врахуванням відповідних критеріїв. Проте, по сей день не існує єдиної та комплексної системи класифікації мотивів кримінальних правопорушень.

Зазначимо, що великий крок вперед в цьому питанні здійснив О.А. Герцензон, вперше запропонувавши класифікацію з визначеним ключовим критерієм (моральна та правова оцінка мотиву). Вчений розділяв всі мотиви злочинів за наступними групами: «1) контрреволюційні; 2) ниці (рос. мовою – низменные); 3) мотиви, обумовлені непостійністю та недисциплінованістю» [12, с. 344]. У своїй праці вченим не вказувалось, які конкретно мотиви необхідно відносити до тієї чи іншої групи. Вже в подальшому класифікація мотивів цього вченого була удосконалена іншим вченим Б.С. Волковим, яким було запропоновано такі групи мотивів злочинів: «мотиви політичного характеру (класова ненависть, класова помста; сюди ж автор відносив мотиви, засновані на національних забобонах – мотиви національної

ворожнечі, релігійні мотиви); ниці, що є різними формами прояву егоїзму (користь, хуліганські спонукання, помста, ревності, ненависть, заздрість, марнославство, сексуальні спонукання, засновані на збоченнях, боягузтво та ін.); мотиви, позбавлені ницості (жалість, співчуття до потерпілого, мотиви, обумовлені виключно складними особистими або сімейними відносинами, пов'язані з неправомірною поведінкою самого потерпілого та ін.)» [13, с. 40-41]. Відмітимо, що цим вченим розкривається змістовне наповнення кожної представленої групи мотивів. Однак, сучасними вченими вказується на недоліки його класифікації, аргументуючи це тим, що його групи є неповними [14, с. 86].

Схожим підходом до наведеної класифікації мотивів слугує напрацювання П.С. Дагеля. Цим вченим здійснюється розподіл мотивів, виходячи з критерію моральної та правової оцінки, серед яких:

- «суспільно небезпечні (антидержавні – класова ненависть, національна або расова ненависть тощо; та особисті ниці – користь, хуліганські спонукання, помста, сексуальні спонукання, ревності, боягузтво, жорстокість, кар'єризм, заздрість, а також мотиви, що випливають з релігійних та інших пережитків тощо);

- суспільно-нейтральні (особисті мотиви, позбавлені низького характеру – жалість, співчуття, родинні та інші почуття, сором, захопленість певними предметами або будь-якою діяльністю);

- суспільно корисні (хибно сприйняті інтереси держави, організації, мотиви захисту від суспільно небезпечного посягання та ін.)» [15, с. 162].

З приводу назви останньої групи, слід вказати, що вона піддалась серйозній критиці, вченими заперечувалась можливість існування суспільно корисних мотивів. Зокрема, І.Г. Філановський говорив, що «основна помилка при виділенні суспільно корисних мотивів пов'язана з тим, що останній ототожнює мотиви злочину та мотиви поведінки, котрі

справді можуть бути і суспільно корисними, і суспільно нейтральними; такі мотиви можуть призвести до вчинення злочину з необережності» [1, с. 61]. Також в підтримку критики І.Г. Філановського виступив дослідник О.І. Рарог, позиція якого вбачається дещо з іншої площини, а саме, він писав таке: «Думается, что общественно полезных мотивов преступления действительно быть не может... можно выделить социально извинительные мотивы. Но коль скоро они явились побудительной причиной совершения преступления, они ни в коей мере не могут характеризоваться как социально полезные» [16, с. 114].

Продовжуючи, виокремимо класифікацію мотивів злочинів І.М. Даньшина, яким класифікація надавалась за критерієм залежно від змісту мотиву, відповідно до якого він відносив мотиви вбивств, спекуляції, хуліганство [17, с. 66]. Однак, при такій класифікації мотиви різноманітних злочинів можуть частково співпадати, тим самим, слід вказати про те, що порушується правило проведення класифікації.

Інша класифікація мотивів злочинів наводиться С.А. Тарарухіним, залежно від джерела їх утворення та специфіки відносин і інтересів, за якими вони відмічаються. Отож, вчений виділяє три групи: «мотиви, обумовлені особистими потребами та інтересами, а також неправильно сформованими взаєминами з оточуючими людьми (користь, помста на побутовому ґрунті, ревності, сексуальні та інші ниці спонукання, особиста зацікавленість тощо); мотиви, що не мають особистісного змісту і значення і не пов'язані з задоволенням власних потреб та інтересів (хуліганські спонукання, мотиви протидії особам, що виконують свій службовий чи громадський обов'язок, помста на цьому ґрунті та ін.); ситуаційні мотиви дій, що викликаються насамперед протиправною поведінкою потерпілого та носять вимушений характер (при перевищенні меж необхідної оборони, у стані сильного душевного хвилювання тощо)» [4, с. 24].

Наведене класифікація теж піддавалась обґрунтованій критиці зі сторони багатьох вчених. Як приклад, О.І. Рарог відзначає, що «третя група мотивів не може бути відокремлена від перших двох, оскільки ті також можуть бути ситуаційними» [16, с. 142].

З метою продовження, відмітимо, що учнем та послідовником О.І. Рароги., А.Г. Мустафазаде також надається своя класифікація, залежно від морально-етичного оцінювання мотивів, які він поділяє на такі групи: «1) ниці; 2) соціально нейтральні; 3) соціально вибачливі» [18, с. 89]. Так, перша група мотивів ідентична тій, що надавалась вище вченим О.А. Герцензоном. Мотиви другої групи можуть слугувати як передумовою для кримінальної відповідальності, так і впливати на кваліфікацію, проте, що важливо, вони ніколи не можуть обтяжувати чи пом'якшувати покарання. Що ж стосується соціально вибачливих мотивів, то вченим вони розуміються як ті, що «у кримінальному законі визначаються як обставини, що пом'якшують покарання» [18, с. 92]. На нашу думку, подібна класифікація є досить правильною, оскільки нею охоплюються усі види мотивів та яка є придатною, аби встановлювати кримінально-правові цілі.

Серед вітчизняних криміналістів класифікація мотивів підтримується Р.В. Верешим та В.К. Грищуком. Р.В. Верешим мотиви вчинення злочину поділяються на мотиви низького характеру, а також мотиви, що лишені даного моменту. До таких мотивів вченим відносяться (корисливість, садистські нахили, хуліганські мотиви, тощо). Серед інших можливих мотивів він відмічає некоректно сприйняті інтереси держави, суспільства та певних юридичних (фізичних) осіб, а також мотиви, що містять тяжкі особисті та сімейні обставини [19, с. 201]. В свою чергу, В.К. Грищуком здійснюється розподіл мотивів наступним чином: «мотиви низького морального змісту (корисливість, заздрість, помста, хуліганські, сексуальні спонукання; расова, національна, релігійна ворожнеча і садизм і т.д.);

мотиви, що позбавленні низького морального змісту (неправильно сприйняті інтереси служби, альтруїзм; сором; прагнення задовольнити природні потреби і т.д.); мотиви, що є суспільно корисними або суспільно прийнятними (реакція особи на погрозу, примус, сильне душевне хвилювання, викликане протиправним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого, мотиви захисту інтересів держави, суспільства, інших осіб; співчуття; бажання виконати законний наказ і т.д.)» [20, с. 293]. На наш погляд, в класифікації цього вченого є деяка внутрішня невідповідність, зокрема: сексуальні спонукання ним відносяться до мотивів з низьким моральним змістом, а прагнення задовольняти природні потреби до тих мотивів, що позбавлені низького змісту, а відтак, не дуже зрозуміло, чому сексуальні потреби вчений не відносить до природніх.

Морально-етична оцінка мотивів злочинів є фундаментальною за класифікацією П.Л. Фріса, яким виділяються такі групи: «1) антисоціальні (політичні, насильницько-агресивні, корисливі, корисливо агресивні та ін.); 2) асоціальні (егоїстичні, анархо-індивідуалістичні та ін.); 3) псевдосоціальні (мотиви окремих соціальних груп, які суперечать кримінально-правовим нормам, інтересам окремих осіб та суспільства в цілому); 4) протосоціальні (при переростанні соціально сприйнятливих мотивів у мотиви злочину (напр., при вчиненні злочину при перевищенні меж необхідної оборони та ін.)» [21, с. 108]. Надана класифікація, вочевидь, має кримінологічне спрямування, у зв'язку з чим, застосовувати її до потреб кримінального права некоректно.

Отож, узагальнюючи наведене, слід відмітити, що існує ще багато різних класифікацій мотивів злочину, однак, на нашу думку, було розглянуто найбільш прийнятні та ті, що є найрозповсюдженішими. Наведене дає можливість запропонувати власний варіант класифікації мотивів злочинної діяльності.

I. Залежно від того, чи включається (не включається) мотив за конструкцією юридичного складу окремого виду кримінального правопорушення:

1) мотиви, що включаються законодавцем до конструкції за деякими видами кримінальних правопорушень – мотив як обов'язковий або альтернативний елемент юридичного складу передбачений за диспозицією статті Особливої частини КК України;

2) мотиви, що не включаються до конструкцій юридичних складів окремих кримінальних правопорушень можна вважати такими, які в окремому випадку включаються за конструкцією юридичного складу окремого виду кримінального правопорушення, фіксація подібного мотиву справляє виключний вплив на кваліфікацію вчиненого злочинного діяння.

II. Залежно від виду юридичного складу кримінального правопорушення, за яким закріплено мотив, а також ролі подібного мотиву за відповідним складом:

1) мотиви, що передбачаються у вигляді обов'язкового або альтернативного елементу основоположного юридичного складу кримінального правопорушення певного виду;

2) мотиви, що передбачаються у вигляді обов'язкового або альтернативного елементу кваліфікованого юридичного складу кримінального правопорушення певного виду, і яким надається роль за відповідним складом як обтяжуючої обставини.

III. Залежно від конкретного змісту мотиву, що визначений за текстом кримінального закону:

1) корисливий мотив;

2) хуліганський мотив;

3) мотиви расової, національної або релігійної нетерпимості.

Значення подібної класифікації свідчить про те, що в результаті її здійснення можливо встановити правильність під час використання

законодавчих термінів, а також запропонувати власні варіації щодо удосконалення кримінально-правових норм.

Таким чином, розглянувши класифікацію мотивів злочинної діяльності, було з'ясовано, що у юридичній літературі існує багато напрацювань їх класифікації, в переважній більшості випадків, вона відбувається з врахуванням відповідних критеріїв. Проте, по сей день не існує єдиної та комплексної системи класифікації мотивів кримінальних правопорушень.

Також було запропоновано власне бачення щодо класифікації мотивів злочинної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ УМИСНИХ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

2.1. Зміст криміногенних чинників, які впливають на вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів

Здійснивши поверхневий аналіз стосовно того, що ж собою представляє мотив кримінального правопорушення, пропонуємо перейти до розгляду основного питання, а саме кримінологічного аналізу умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів, виявивши в даному розділі існуючі кримінологічні детермінанти.

На початку даного підрозділу, перш за все, слід вказати, що подібна категорія кримінального правопорушення є різновидом умисних вбивств, яким притаманні загальні ознаки групи насильницьких протиправних діянь під час посягання на життя людини. Існує широкий спектр думок в правовій науці, якими є умисні вбивства, вчинені з корисливих мотивів. Виокремлювати їх не будемо, вважаючи, що найбільш осмислене їх визначення міститься у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» № 2 від 7 лютого 2003 року, за якою даний вид кримінальних правопорушень розуміється «як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди» [22].

Визначившись з тим, якими є умисні вбивства, вчинені з корисливих мотивів та роблячи акцент на ключове питання даного підрозділу, зазначимо, що важливим елементом під час кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень є криміногенні чинники. Умисні вбивства з корисливих мотивів, як і будь-який кримінальний проступок виступають соціальним явищем, а відтак, причини вчинення даної категорії кримінальних правопорушень потрібно шукати за тими деструктивними явищами суспільного життя, які більш за все впливають на деформацію суспільної свідомості та спричиняють корисливу мотивацію. Серед таких, перш за все, можна виділити такі: агресивність у суспільстві, яка перебуває на високому рівні; падаючий рівень життя населення; явне розшарування населення, залежно від рівня доходів та матеріального забезпечення; масштабність безробіття, яка систематично зростає; велика алкогольна та наркотична залежність, тощо [23, с. 227]. Наведені несприятливі процеси, що відбуваються в сучасних реаліях, на наш погляд, досить яскраво відображають їх вплив на колективну та індивідуальну свідомість, тим самим, провокують мотивацію, аби здійснювати злочинну поведінку. Охарактеризуємо кожен з чинників більш детально.

1. Агресивна поведінка – це своєрідний інформаційний сигнал про соціальні негаразди, яка характеризує положення соціального середовища [24, с. 8]. Якби це прикро не було, але агресія в нашому суспільстві стала звичайним явищем. І причини цьому є більш ніж зрозумілими. В першу чергу, війна, яка протягом стількох років сформувала деякі «корективи», які прямо стосуються відносин між людьми. Між цим, досить часто з мережі-Інтернет або з телебачення лунає інформація про те, що ситуація на Сході країни загострюється, а також кількість загиблих стає ще більшою. Зазначимо, що за даними, які надані міжнародною організацією Visionof Humanity досліджень, Україна у 2019 році (2020 ще не висвітлений) по рівню агресії та

насилля займає 10 місце з кінця, що говорить про неї як найбільш небезпечну країну для життя [25]. В цілому військові дії спонукають до зростаючої психологічної напруги та тривоги суспільства.

2. Іншою причиною, через яку зростає рівень агресії у суспільстві виступає економічна криза. Регулярно падаючий рівень життя свідчить про створення та поширення корисливої психології, насамперед, таке стосується молодь, яка в силу власної соціальної незрілості старається хоч якось задовольняти свої потреби, у зв'язку цим, велика частина молоді обирає шлях звернення до кримінальних способів, за рахунок яких можливо збагатитися. По останнім даним ООН, на сьогоднішній день – населення України знаходиться на межі бідності, а прожитковий мінімум «коливається» з порогом бідності держав Африки [26]. Більш того, в нашій країні середній клас як такий відсутній, а тому, можна чітко спостерігати різке розшарування населення (багаті>бідні), і якщо говорити за бідне населення, то більша його частина нездатна задовольнити навіть елементарні щоденні потреби, через що породжується заздрість до інших, більш багатих прошарків, в результаті – це переростає до озлобленості та готовності здійснювати насильницькі дії [27, с. 5].

Як вважається психологами, коли відсутня можливість, аби задовольняти власні матеріальні потреби (харчування, одяг, побут, тощо) в силу свого соціального статусу чи через зрівняння з іншими людьми, які є більш успішні в суспільстві – впливає на породження такого явища як економічна деривація [28, с. 19]. Під її впливом формується девіантна поведінка, прояв якої вбачається в процесі вчинення крадіжок, грабежів, тощо, з ціллю заволодіти цінностями матеріального характеру. Окрім цього, подібне явище тягне за собою ще соціальну деривацію, при якій порушується соціальна адаптація (відчуження особи від суспільства) [28, с. 20]. На думку Ю.М. Антоняна: «ті хто вчиняє злочини, більш самотні особи, які в силу відчуження не

засвоїли соціальні норми, що регулюють поведінку людей і не виробили солідарності з ними» [29, с. 2].

Нерівність в доходах в якійсь мірі провокує соціальну напругу у суспільстві, а якщо цей рівень буде високим, то це може призвести до збільшення конфліктності за різними соціальними групами, а відтак, зросте рівень насильства. В даному контексті, слушною є думка Ю.М. Антоняна: «чим далі стоять один від одного полюса бідності і багатства, тим вище соціальна напруженість і прагнення бідних і зубожілих до найбільш простих, протиправних способів захопити чужі матеріальні блага» [29, с. 3]. Отже, межа невідповідності між потребами і можливостями створює дисонанс у свідомості особи і у разі вчинення вбивства з корисливих мотивів, компенсується через застосування насильницьких дій, які вважаються ефективним засобом, аби досягти кінцевої корисливої мети.

3. Ситуація, що склалася на сьогоднішній день за сферою зайнятості та праці, також відмічається значним криміногенним потенціалом. Так, виходячи з останніх даних Державної служби статистики України, кількість офіційно зареєстрованих безробітних, станом на 4 травня 2020 року становила 456 тис, а по неофіційним даним близько 5 млн громадян [30]. Причому, якщо брати в рахунок віковий показник, то найбільшу кількість цієї категорії можна спостерігати серед молоді до 24 років. Причини, чому молодь знаходиться у «статусі безробіття», можуть бути різні. З однієї сторони, в такому віці у них немає належного досвіду роботи, знань, а також практики у спілкуванні з колективом та належної трудової дисципліни. З іншої, у більшій частини немає відповідного рівня освіти, що стає перепорою при працевлаштуванні. Також слід вказати, що криміногенно орієнтована молодь, яка має середній рівень освіти – просто не здатна створювати конкуренцію, існуючій на сучасній площі молодіжного ринку зайнятості, а тому, цій категорії можна розраховувати виключно на

професію, яка, зазвичай, не потребує ніякої кваліфікації та передбачає низький рівень оплати праці (як приклад, вільнонаймані робітники на будівництві).

Так, недостатній освітньо-кваліфікаційний та конкуретноспроможний рівні детермінують найбільшу соціальну вразливість молодіжного ринку праці, який складають молоді вікові групи, представники яких і формують злочинний контингент, яким вчиняються умисні вбивства з корисливих мотивів [23, с. 243]. Отож, відсутність можливості в частині самореалізації призводить до того самого відчуження та виключення особи від зв'язків, що є соціально корисними, а відтак, дана категорія осіб схильна до альтернативних способів, за якими можна набувати майно у власність (кримінальна діяльність).

4. Остання причина, вплив якої прямо відноситься до збільшення рівня агресії та насильницької злочинності, направленої на вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів – це зростаюча кількість населення з алкогольною і наркотичною залежністю. По даним Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), наша країна займає п'яте місце у світі по рівню споживання алкогольних напоїв [31]. Зазначимо, що по статистиці більш за все алкогольні напої вживають молоді люди, віком від 18 до 29 років. Що стосується ситуації наркозалежних осіб в нашій країні, то вона теж є дуже несприятливою. Експерти відмічають, що «сьогодні до наркотиків тягнуться учасники бойових дій на Сході України, а також люди з депресивними настроями – жертви соціальної та економічної кризи, безробітні, молодь з неблагополучних родин» [32]. Алкоголізація і наркотизація дозвілля розцінюється ключовим етапом формування криміногенної орієнтації стосовно незаконних засобів, аби отримати матеріальні кошти, щоб задовольнити свої потреби. Відмітимо, що особа, перебуваючи у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, втрачає контроль над своєю

поведінкою, тим самим схильна здійснювати агресивні дії, які призводять до вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів.

Отже, негативні явища та процеси, що в умовах сьогодення відображають соціально-економічну сферу, перш за все, відмічаються на свідомості молоді, яка є соціально не влаштованою. Культ, який існує сьогодні в суспільстві у вигляді «матеріального благополуччя», досить часто є причиною формування корисливої психології. Пануючі настрої в колі сучасних молодий людей, в першу чергу, говорять про те, що матеріальні блага переважають над духовними та взагалі над загальнолюдськими цінностями, які залишились у СРСР. Споживча модель образу життя, бажання бути матеріально благополучним – призводять до «девальвації» інших понять, про які багато хто вже забуває (почуття обов'язку, повага, гідність, порядність, тощо). На противагу цьому, процвітаючими є жорстокість та цинізм, що в цілому говорить про те, що людське життя сьогодні поступово знецінюється. Суцільні випадки агресивної поведінки, а також застосування насильства, якими кожного дня «забиті» засоби масової інформації, стають тим прикладом, за допомогою якого можливо вирішувати конфліктні ситуації у повсякденному житті. Серед іншого, найпопулярніша сьогодні мережа Інтернет, особливо серед молоді, перенасичена інформативністю та відеороликами, в яких досить часто містяться епізоди з насильством та жорстокістю по відношенню до людей, що в черговий раз свідчить про культ «негативізму» та споживацьке відношення не тільки до благ матеріального характеру, а в цілому до оточуючих людей [23, с. 249].

Насамкінець, слід зазначити, що систематична потреба в тому, щоб забезпечувати себе елементарними фізіологічними потребами – відсувають у сторону в переважній більшості населення, в тому числі і молоді, такі почуття як любов, щастя, тощо. Свідомість більшості «заточена» на домінування психологічної установки «виживати»

(в цьому і без того, жорстокому світі), аніж на те, щоб думати про можливий подальший успіх і самореалізацію.

Підсумовуючи, зазначимо, що існування в нашій країні високого рівня агресії, поляризації доходів, економічної кризи, алкогольної та наркотичної залежності – негативно відображається на морально-психологічному кліматі населення загалом та молоді, зокрема. У зв'язку з відсутністю можливостей та умов для самореалізації – відбувається деформація мотиваційної сфери свідомості людини, а тому, у разі вчинення нею умисного вбивства з корисливих мотивів, означене компенсується через застосування насильства як найбільш дієвого засобу, щоб досягти корисливу (кінцеву) мету, що і вказує на детермінацію.

2.2. Характеристика загальних причин вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів

Одним із видів кримінологічної детермінації вважається причинність. Розглянуті за попереднім підрозділом деструктивні явища та процеси, що відображені за соціально-економічною сферою суспільного життя та в результаті призводять до криміногенної деформації колективної і індивідуальної свідомості – в повній мірі не можуть вважатися тими причинами, через які вчиняються умисні вбивства з корисливих мотивів, вони лише виступають в ролі «сприятливих» умов зовнішнього характеру. Водночас, здійснювати пошук причин протиправної поведінки злочинця потрібно за сферою індивідуальної свідомості, тому що, як вірно відмічала М.О. Стручкова: «спонукальні сили, що викликають дії людини, неминуче повинні пройти через його голову, повинні перетворитися в спонукання його волі» [33, с. 55]. Тобто, особа, коли перебуває під впливом зовнішніх явищ, здійснює їх «пропуск» через власну свідомість, тим самим,

призводячи до поглиблення вже існуючих несприятливих властивостей особистості.

Отже, наведене дає підстави сказати, що загальні причини вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів відмічаються за криміногенними елементами свідомості особистості винної особи. Тобто, фактично корислива схильність до насильницького прояву є тією причиною, через яку вчиняються умисні вбивства з корисливих мотивів. Виходячи з цього, пропонується проаналізувати більш деталізовано структурні складові означеної спрямованості особистості злочинця, до складу яких відносяться: 1) антисуспільні погляди (мається на увазі споживацьке відношення до життя та людей), а також викривлені ціннісні орієнтири в аспекті превалювання цінностей матеріального характеру над моральними; 2) вузькоegoїстичні інтереси, прояв яких вбачається в домінуванні таких рис характеру як (наполегливість, цілеспрямованість, схильність до агресивних дій, тощо); 3) деформованість правосвідомості в частині несприйняття непорушності права власності, а також недоторканності людини; 4) насильницька поведінка як засвоєний досвід ефективного способу, аби досягти власні цілі. Тож, взаємозв'язок наведених складових реалізує корисливу мотивацію загалом та мотиви, зокрема, в тому числі передбачає внутрішню готовність, аби цілеспрямовано застосовувати тяжкі форми насильства. Проаналізуємо їх більш ґрунтовніше.

Формування системи ціннісних орієнтацій у особи відбувається під час виховання та напряду залежить від умов соціалізації. Деформування системи ціннісних орієнтацій осіб, які сприяють вчиненню умисних вбивств з корисливих мотивів, бере свій початок ще в ранньому дитинстві. Такі особи, як правило, зростають у неблагополучних сім'ях, де батьки зловживають спиртні напої та вживають наркотичні засоби. Тобто, антисуспільний спосіб життя батьків, ситуації насильства в сім'ї, зневажливе відношення до

цінностей, які є загальноприйнятими, активно засвоюються неповнолітніми особами та виступають для них як взірцевий приклад для наслідування. Отже, саме сім'я є тим фундаментальним зерном, що формує основу викривлення системи цінностей. Як результат – пізніше особа потрапляє під оточуючий зовнішній вплив криміногенних груп. В цьому аспекті слід визнати переконливу позицію кримінологів, якими вказувалось, що ті цінності, які групою вважаються найбільш прийнятними для власного існування, тобто, така група здійснює нав'язування їх своїм членам, тим самим, розвиває в них ті риси, що в подальшому змушують їх діяти так, як діють усі в цій групі. Подібного роду цінності та традиції стають домінантними мотивами поведінки особи [34, с. 248]. Взагалі, під криміногенними групами А.І. Долгова розуміла «виникаючи стихійно групи, у складі яких особа проводить майже весь свій вільний час, заповнюючи недолік соціального та емоційного комфорту, що здатні істотно впливати на формування негативних особистісних якостей, які за певних умов сприяють злочинній поведінці» [35, с. 59-60].

Продовжуючи наведені міркування, зазначимо, що учасниками подібних груп, як правило, спільно застосовується насильство по відношенню до потерпілої особи, яке пояснюється наступним чином: 1) співучасники страхують один одного у разі, якщо жертвою буде чинитися активний опір; 2) співучасники покладають на себе ідентичні зобов'язання, у разі, якщо злочинне діяння буде викрито, і відвернутись від притягнення до відповідальності вже неможливо. Отже, одна із ключових ознак, що характеризує злочинну групу – це рівень згуртованості її співучасників. Так, з позиції психолога Г.М. Андреевої: «групова згуртованість означає, що серед учасників групи досягнутий особливий ступінь розвитку відносин, при якому всі члени групи в найбільшій мірі поділяють цілі групової діяльності і ті цінності, які

пов'язані з цією діяльністю» [36, с. 166]. Спільна злочинна поведінка учасників групи обумовлюється єдиною метою – збагатитися.

Окремо необхідно зробити акцент на такі складові злочинної групи, як групові норми та цінності. В соціальній психології існує думка, що групові норми – це так звані правила, які створила група, щоб ним підпорядковувалися її члени [36, с. 182]. Базисом формування норм та цінностей злочинної групи є попередній кримінальний досвід її учасників. Так, повернувшись до злочинного способу життя особами, що знаходяться у стані судимості, говорить лише про поглиблюючі ціннісні деформації їх свідомості, а також злісне відношення до прийнятих в суспільстві норм поведінки, що в результаті спричиняє подальше здійснення корисливої насильницької діяльності [23, с. 354]. Звільнившись із місць позбавлення волі, особи приймають на себе роль носія кримінальної субкультури. Її основою і є кримінальні норми, за допомогою яких регулюється поведінка та відносини між членами злочинної групи, аби в подальшому спільно здійснювати злочинну діяльність.

З метою продовження, на нашу думку, найближчою причиною під час вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів є корислива мотивація винних осіб, яка поєднується із схильністю індивідуально-психологічного спрямування здійснювати тяжкі форми насильства.

Вважаємо, що першоджерелом мотивоутворення є актуалізовані потреби та інтереси, які можливо задовольняти протиправним способом. Психологами стверджується, те, що може породити активність особи, до чого вона готова прикладати зусиль і становить змістовне наповнення мотивації [37, с. 146]. Враховуючи наведену позицію, можна сказати, що корисливим змістом мотивації розглядуваного нами кримінального правопорушення є деформована система потреб та інтересів щодо осіб, які є винними. Безумовно, що на формування та актуалізацію потреб особи, перш за все має вплив загального способу життя, середовище, в

якому існують люди, коло спілкування, звички та ін. Як відмічає з цього приводу К.Є. Ігошев: «особа злочинця несе в собі негативні умови свого існування у формі недостатньо розвинених, іноді бідних, іноді деформованих потреб» [38, с. 79]. Отже, деформація потреб та прагнення піддержувати примітивний та паразитуючий спосіб життя – демонструють найбільш мотивують утворючу суть, аби вчинювати умисні вбивства з корисливих мотивів [39, с. 28].

Ще однією причиною умисних вбивств з корисливих мотивів можна вважати зневажливе відношення осіб, що є винними до недоторканності чужого майна. Слід вказати, що особливістю корисливої мотивації даного кримінального правопорушення є те, що предмети (аби задовольняти власні потреби), виступають у вигляді чужих грошових коштів та високоліквідного майна. Здійснюючи вбивство з корисливих мотивів, особа злочинця нехтує недоторканністю власності інших осіб та «плює» на цінність людського життя. Власні корисливі інтереси у ньому ставляться вище за усе, які він задовольняє за рахунок чужого майна. Як правило, корисливі інтереси у злочинців виникають набагато раніше, аніж до того, як ними вчиняються вбивства. Беззаперечним фактом є те, що чужа власність злочинцями розцінюється як своєрідний інструмент, аби задовольнити існуючі потреби. Що ж стосується життя іншої людини під час вчинення злочину, то вона в цьому випадку, зазвичай, виявляється тільки перепорою, щоб досягти корисливих цілей. Не можна не погодитися із позицією науковців про те, що важливість чужого майна усвідомлюється тільки тоді, коли у володінні людини є своя особиста власність [23, с. 138]. На превеликий жаль, окреслене не вбачається за можливе прив'язати до осіб, якими вчиняються умисні вбивства з корисливих мотивів. Для таких осіб паразитуючий спосіб життя є нормою, який апіорі немає нічого спільного з такими традиційними поняттями як суспільно корисна праця та заробіток.

В продовження слід вказати на ще одну важливу причину вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів – насильницька поведінкова установка. В загальному розумінні установка – це стійка поведінкова реакція щодо типових життєвих ситуацій та дії інших осіб. Автором психологічної теорії установки Д.М. Узнадзе наголошується, що «при наявності потреби і засобів її задоволення у суб'єкта виникає особливий стан, який можна характеризувати як схильність, спрямованість, готовність здійснити акт, що веде до задоволенню потреби. Це і є установка – готовність до здійснення певної дії» [40, с. 348]. В свою чергу К.Є. Ігошев відмічає, що «підґрунтям вчинення будь-якого злочину виступає попередній спосіб життя людини, зокрема, досвід, який наклав негативний відбиток на риси її характеру і мотиви поведінки» [38, с. 86].

Більшість вбивств з корисливих мотивів вчиняються із заздалегідь розробленим планом дій. Тобто, якщо злочинці володіють інформацією про спосіб життя, рід заняття та рівень доходів жертви, то вони мають хоча б приблизне уявлення, що їх може очікувати в кінцевому (сприятливому) результаті після вчинення злочину. Співучасниками обмірковуються можливі варіації та способи, за якими можна проникнути до житла, і, що найголовніше, свої дії стосовно жертви злочину. В них є розуміння того, що, як вже наголошувалося раніше, жертва буде активно опиратися, тим самим, ставати тією перепорою, аби досягти корисливого мету. У зв'язку з цим, щоб забезпечити успішність реалізації злочинного посягання та мінімізувати ризики бути викритими, злочинцями заздалегідь обговорюються та приймаються відповідні рішення, чи застосовувати насильство до жертви та чи взагалі позбавляти її життя, чи ні. Не менш важлива роль відводиться засвоєним нормам та традиціям, які сформовані за злочинним середовищем. Адже насильство за таким середовищем – це прийнятне явище, яке являється звичною формою «спілкування» [40, с. 247]. Більш того, злочинне

середовище покладає обов'язок своїх членів додержуватися відповідних поведінкових стандартів. Попередній злочинний досвід визначає існування «кліше», яке стосується поведінки та відносин між іншими співучасниками, зокрема: а) додержання засади «кругової поруки» та солідарної відповідальності співучасників після вчиненого злочину; б) рівний розподіл майна, одержаного протиправним шляхом; в) додержання правила, яке говорить – «не залишати свідків злочину в живих».

Узагальнюючи усе наведене вище, можна констатувати про те, що проаналізовані загальні причини загалом дали змогу зрозуміти природу вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів. За кожним окремим випадком причини можуть бути різноманітними та доповнюватися за рахунок впливу інших детермінант. Проте, якби там не було, але базисом в злочинній поведінці особи під час вчинення вбивств з корисливих мотивів є деформація індивідуально-психологічних якостей особистості. Сила корисливих мотивів настільки вражаюча, що злочинці завжди ризикують на максимум, аби незаконно збагатитися. Тут доцільно згадати слова Б.С. Волкова: «...за силою свого каузального впливу на особистість, за динамічною здатністю викликати активність корисливий мотив не має собі рівних і може поступатися хіба що статевому інстинкту» [13, с. 42]. Наведене в черговий раз свідчить про те, що індивідуально-психологічні якості та властивості злочинців відіграють важливе значення під час вчинення умисного вбивства з корисливим мотивом задля досягнення вигоди матеріального характеру.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити про те, що загальні причини вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів відмічаються за криміногенними елементами свідомості особистості винної особи, серед яких нами було розглянуто наступні: 1) система ціннісних орієнтацій, формування якої у особи відбувається під час виховання та

напрямку залежить від умов соціалізації; 2) норми та цінності злочинних груп; 3) корислива мотивація винних осіб, яка поєднується із схильністю індивідуально-психологічного спрямування здійснювати тяжкі форми насильства; 4) зневажливе відношення осіб, що є винними до недоторканності чужого майна; 5) насильницька поведінкова установка.

2.3. Аналіз умов вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів

Вчиняючи будь-яке кримінальне правопорушення, в тому числі, умисне вбивство з корисливих мотивів, необхідна наявність тісного взаємоз'язку двох елементів – причин та умов. Враховуючи те, що причини нами було розглянути у попередньому підрозділі, тож логічно, що за цим підрозділом необхідно зосередитися на дослідженні умов. У зв'язку з цим, вважаємо, що потрібно поглиблено розглянути ті умови, які «сприяють» (спрощують) особі, у якої вже сформована корислива мотивація – вчиняти умисні вбивства з корисливих мотивів. Серед таких умов в кримінології виокремлюють наступні: 1) віктимна поведінка потерпілої особи; 2) конкретна життєва ситуація; 3) розлади психіки та поведінки осіб, що є винними; 4) неналежна охорона цінностей матеріального характеру; 5) низький рівень ефективності профілактичної роботи зі сторони правоохоронних органів та установ виконання покарань.

1. У механізмі вчинення вбивства з корисливих мотивів – потерпіла особа займає провідне місце, а притаманна йому віктимна поведінка являється сприятливою умовою, щоб досягати злочинний результат. Цілком імовірно, що від того, хто буде в ролі жертви посягання і буде залежати успіх його реалізації. Досить цікавим є те, що чоловіки набагато частіше стають жертвами, аніж жінки. Чому ж так? Адже логічніше припустити, що жінки як особи, що є фізично

слабкішими за чоловіків мають бути такими жертвами щодо яких набагато простіше вчинити посягання [40, с. 202]. На наш погляд, подібне можна пояснити тим, що чоловікам більше притаманна необачлива поведінка, аніж жінкам. По своїй природі чоловіки не так задумуються про власну безпеку. Водночас, вони є більш схильними до випадкових знайомств, в процесі яких і проявляється необачливість, особливо, якщо говорити про вживання алкогольних напоїв. Саме тому, як правило, для злочинців матеріальний статок як джерело інформації встановлюється за потерпілими особами.

Окреме віктимілогічне значення мають дані стосовно характеру відносин, в яких перебувають жертва та злочинець. Зазвичай місцем для вчинення переважної більшості умисних вбивств з корисливих мотивів вбачається житло, а відтак, факт знайомства з потерпілим – це дуже чудова нагода, аби використати її злочинцем як змогу безперешкодно проникнути до помешкання. Як приклад, можна привести наступну судову практику (з наших слів). Т., після того як зустрів знайомого З., вони направилися до житла останнього. Коли вони йшли, громадянин Т., знаючи про те, що у З. є значна сума коштів, вирішив заволодіти ними. Після того як вони потрапили до помешкання Т., зловживаючи довірою З., без усіляких перешкод потрапив до його житла, де вони вживали алкогольні напої. Протягом деякого часу, коли з'явилася слухна мить, Т., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння напав на З., здійснивши знайденим на кухні ножом два удари в область грудної клітини. Після чого Т., обшукавши житло потерпілого, заволодів майном та значною сумою грошових коштів, успішно зникши з місця вчинення злочину [41]. Отже, як можна чітко прослідувати за наведеним випадком, зв'язок між злочинцем та потерпілою особою виступив як сприятлива умова, за рахунок якої було спрощено вчинити злочин.

Нагадаємо, що у більшості випадків потерпіла особа чинить активний опір, а тому, подібну поведінку можна охарактеризувати як

агресивно-провокуючу. Однак, може виникнути цілком закономірне питання: чи можливо говорити, що саме поведінка потерпілої особи в кінцевому результаті вплинула на рішення злочинця, щоб позбавити його життя? Безумовно, що агресивна поведінка зі сторони жертви є тією «захисною реакцією» на насильницькі дії злочинця. Саме тому, подібна поведінка жертви скоріше розцінюється винними особами не як привід, щоб позбавити її життя, а як несприятлива умова, аби реалізувати злочинний намір. Як підсумок по окресленій умові, зазначимо, що віктимна поведінка потерпілих осіб є тією сприятливою умовою, за допомогою якої злочинець може реалізувати злочинний намір та досягти бажаний результат.

2. Під час вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів певна роль відводиться конкретній життєвій ситуації. За науковою літературою її трактують як «сукупність обставин життя людини, що безпосередньо вплинули на прийняття нею рішення вчинити злочин» [40, с. 212]. Враховуючи те, що дана категорія кримінальних правопорушень належить до групи тих, які заздалегідь плануються, а відтак, вести мову про кінцеву роль конкретної життєвої ситуації у механізмі їх вчинення досить складно. Аргументуючи сказане, зазначимо, що попереднє рішення вчинювати злочин винними особами приймається заздалегідь, а умови його виконання ніколи не будуть до кінця відомими. Тобто, в будь-якому разі, винні особи більш за все розраховують на удачу, проте, ризики, які мають місце бути, так чи інакше, завжди залишаються значними.

3. Розлади психіки та поведінки осіб, що є винними теж відносяться до умов розглядуваного нами кримінального правопорушення. Ні для кого не секрет, що переважна більшість кримінальних правопорушень вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, яке тільки підсилює агресивну спрямованість особи. Слід вказати про те, що навіть якщо злочинець «якби» перебуває в

задовільному стані, то логічно відмітити про виваженість та раціональність його рішень. Проте, досить часто подібні рішення диктуються існуючою у злочинця хронічною алкогольною чи наркотичною залежністю. До речі, наркотична залежність є домінуючою, яка виходить на перший план. Отже, ці складові відіграють значну роль під час вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів.

4. До умов, які спрощують вчинення кримінального правопорушення також слід відносити неналежну охорону цінностей матеріального характеру. У зв'язку з тим, що зазвичай злочинці знайомі з потерпілими особами, які їм самі відчиняють «усі двері», можна стверджувати, що рівень захищеності матеріальних благ є не дуже високим. Наразі, аби захистити власне житло, потрібно використовувати спеціальні системи охорони, які, між іншим, є не з недешевих, особливо, враховуючи економічну нестабільність в нашій країні. Окрім цього, громадяни по старій звичці зберігають цінності та гроші вдома, замість того, щоб зберігати їх у спеціально відведених місцях (банківські установи) [40, с. 217]. Це і не дивно, якщо брати до уваги той факт, що потенційними потерпілими є особи, які межують за одним соціальним прошарком населення, що і злочинці. У них не те, що немає можливості матеріально обладнати своє житло системами безпеки, а елементарно не вистачає коштів, щоб встановити дверні замки сучасного типу, в якому ускладнена система відкриття.

5. Остання умова, яку слід виокремити – це низький рівень ефективності профілактичної роботи зі сторони правоохоронних органів та установ виконання покарань (далі – УВП). Держава в процесі виконання покарань у вигляді позбавлення волі має забезпечувати усі належні умови, які будуть в подальшому сприяти формувати у засудженої особи прагнення та готовність рухатись до правослухняної поведінки [42, с. 191]. Після засудження, подальший ступінь виправлення особи покладається на УВП та залежить від того, наскільки

ефективно вони виконують свою діяльність за цим напрямом. Проте ситуація, яка існує наразі у пенітенціарній системі говорить про те, що є багато проблемних питань, які вимагають свого вирішення. Серед таких: а) несприятливі умови щодо тримання ув'язнених; б) низький рівень професійної підготовки та незадовільні умови праці персоналу; в) рівень безпеки в УВП неналежного рівня, тощо. Окрім цього, в «Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України», схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р передбачається, що на діяльність УВП негативно впливає досить застаріла матеріальна база існуючих закладів та низький рівень їх технічної оснащеності, в тому числі на «ефективність виконання завдань, покладених на Державну кримінально-виконавчу службу, негативно впливає плинність кадрів, пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, низьким рівнем соціального захисту персоналу та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби, що робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків» [43].

З-поміж іншого, низька ефективність профілактичної роботи в частині виправлення засуджених зі сторони УВП відмічається випадками вчинення злочинів цими засудженими особами в момент відбування покарання. Так, за останніми даними, які існують за 2019 рік, у слідчих ізоляторах та УВП Державної кримінально-виконавчої служби України цими особами було вчинено близько 458 злочинів [44, с. 135]. Відмітимо, що контингент осіб, які звільняються з місць позбавлення чи мають умовну судимість, обов'язково повинні бути під пильним зором правоохоронців. Важливим моментом прослідковується те, що звільнившись, раніше засуджені особи фактично залишаються на вулиці, без будь-яких соціальних зв'язків, що могли б бути корисними. Подібний «безпорадний» стан, а також відсутність джерел, щоб вижити, в сукупності досить часто підштовхують до рецидиву злочину, в тому

числі і умисного вбивства з корисливих мотивів. Між тим, зі сторони правоохоронців проводиться недостатня робота щодо осіб, які можуть бути потенційними злочинцями. Говориться зараз про тих осіб, які систематично вживають алкогольні напої і наркотичні засоби. На жаль, сьогоднішні реалії демонструють нам випадки, коли пересічний громадянин, проходячи вулицею (навіть не в нічний час), може стати свідком того, як особа вживає наркотичні засоби. Очевидним є те, що працівники правоохоронних органів непогано усвідомлені про місця, в яких існують наркопритони, а тому, знайти раціональне зерно, щоб пояснити подібного роду бездіяльність з їх сторони вбачається проблематично. Виходячи з цього, будь-яка людина може «прийняти» роль жертви вбивства з корисливих мотивів, які можуть вчинятися наркозалежними особами просто в громадському місці з ціллю – здобути кошти, аби задовольнити свої гіпертрофовані потреби.

Підсумовуючи наведене вище та роблячи узагальнений висновок даного підрозділу, слід зазначити, що проведений аналіз умов, які є найбільш характерні щодо випадків вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів – дав можливість виявити, що комплексно вони значним чином «сприяють» (спрошують) вчиняти кримінальне правопорушення та досягати кінцевий злочинний результат.

Серед ключових умов, які «сприяють» (спрошують) вчиняти умисні вбивства з корисливих мотивів, нами було виявлено такі: 1) віктимна поведінка потерпілої особи; 2) конкретна життєва ситуація; 3) розлади психіки та поведінки осіб, що є винними; 4) неналежна охорона цінностей матеріального характеру; 5) низький рівень ефективності профілактичної роботи зі сторони правоохоронних органів та установ виконання покарань.

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ

3.1. Загальносоціальне запобігання негативних явищ і процесів при вчиненні умисних вбивств з корисливих мотивів

Розпочинаючи аналіз заключного розділу кваліфікаційної роботи та присвячуючи його заходам запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів, перш за все, вбачаємо правильним починати його з загальносоціальних запобігань, під якими за кримінологічною літературою розуміється «взаємообумовлена діяльність держави та громадськості, яка безпосередньо не спрямована на усунення причин кримінальних правопорушень, але сприяє створенню позитивних умов, які знижують ступень дії криміногенних чинників та поступово витісняють їх із суспільного життя» [40, с. 355]. В доповнення слід додати, що об'єктом запобіжного впливу, з позиції В.В. Голіна: «виступає сукупність явищ та процесів реальної дійсності, які різняться за часом виникнення, формами та ступенем інтенсивності проявів своїх властивостей, поширеністю та негативним чином позначаються на індивідуальній та колективній суспільній свідомості» [45, с. 152].

У зв'язку з наведеним, загальносоціальне запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів має бути спрямованим та планомірним, щоб нейтралізувати несприятливі явища та процеси, через які відбувається деформація колективної свідомості молоді, а також через які породжується мотивація незаконно збагачуватись, шляхом вчинення насильницьких дій.

Ключова задача загальносоціального запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів – сформувати правову культуру недоторканості щодо чужої власності, захищати право особи на життя та

подолати ілюзію безкарності в частині незаконного збагачення. Аби досягти поставлену задачу, державою передбачається комплекс різнопланових заходів, направлених на те, щоб розширити легальні можливості для підвищення сукупного рівня доходів та подолати сформовану вже довгі роки традицію незаконного збагачення, особливо шляхом застосування насильницьких дій.

Таким чином, діяльність держави має спрямовуватися за формуванням відповідних умов, які будуть економічно сприятливими, щоб населення існувало, а не «виживало», та за допомогою яких можливо знизиться не тільки рівень агресії серед суспільства, а й буде подолано, в особливості серед молоді попит на те, щоб одержувати «багатство» нетрудовим шляхом. Тобто, необхідно зробити усе можливе задля того, щоб створити неприйнятне відношення до усіх способів з проявом насильницького збагачення, бо корислива мотивація деякої частини молодого покоління обумовлюється, насамперед, відсутністю будь-якого законного джерела доходів.

Зазначимо, що на сьогоднішній день в нашій країні сформовано значний масив нормативно-правових актів, за рахунок яких регулюються питання державної молодіжної політики, зокрема: закони України «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Укази президента України «Про першочергові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики та підтримки молодіжних громадських організацій», «Про заходи щодо забезпечення працевлаштування молоді», «Про стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», «Про стратегію сталого розвитку «Україна–2020»», Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016-2020 роки тощо [46, с. 63].

З першого погляду може здатись, що державою сформована потужна нормативна база за сферою молодіжної політики, проте, якщо

м'яко кажучи, то більша частина нормативних положень вказаних документів містить в собі декларативний характер. Про це свідчить негативна тенденція, яка протягом останніх років прослідковується за сферою освіти (професійної підготовки) та працевлаштування і соціального захисту молоді. У зв'язку з цим, саме через відповідні заходи загальносоціального запобігання розглядуваного нами кримінального правопорушення за цією сферою має бути спрямований вектор, аби покращити освітньо-професійну підготовку молоді та її зайнятість і соціальний захист.

Вважаємо, що за сферою освітньо-професійної підготовки потрібно вживати заходів, аби усі рівні освіти були доступними для молодого покоління незалежно від того, який у них соціальний статус. Не секрет, що сьогодні переважно мають можливість вступати до вищих навчальних закладів ті, у кого матеріально забезпечені сім'ї. Безумовно, що навчальні заклади з високим рівнем акредитації передбачають як пільги, так і бюджетні місця, проте, соціально незахищена категорія молодих людей апріорі не може розраховувати на подібне, у зв'язку з низьким рівнем знань, що ставить «перепону» для успішного складання зовнішнього незалежного оцінювання та подальшого вступу. Багато хто розуміючи це, навіть не проявляє ніякого бажання подальше продовження навчання після закінчення школи. Як приклад, по останнім даним соціального дослідження «Молодь України – 2017» (більше не проводилось), практично кожна п'ята опитана молода людина у віці від 14 до 35 років не планує подальше навчання, бо впевнена, що в нашій країні неможливо на безкоштовній основі вступити до закладу (не враховуємо бюджетні місця), а в цілому. Також більшість опитаних, а їх 52 %, котрі мають вищу освіту, проте за спеціальністю не працюють, по причині відсутності належних вакансій [47, с. 42-46]. На нашу думку, ситуація в 2020 році стала ще гіршою. Отож, система освіти потребує значного реформування. На наш погляд, потрібно вживати заходи, які

направлені на те, щоб: 1) збільшувати державні замовлення щодо тих професій, які наразі є найбільш престижними та користуються попитом; 2) покращувати умови вступу для такої категорії малозабезпечених осіб; 3) запровадити спрощену (безвідсоткову) систему кредитування навчання. Однак, для реалізації цих заходів потрібно виділення значної суми державних коштів, а як ми знаємо, фінансування сфери освіти завжди знаходиться в плачевному стані, по причині «нестачі коштів».

Окрім реформування системи освіти, потрібно вирішувати проблеми щодо зайнятості та соціального захисту молоді в нашій країні. Беззаперечним фактом є те, що значна кількість безробітної молоді являється контингентом молодих людей, які закінчили як професійно-технічні, так і вищі навчальні заклади, тим самим вийшли (вперше) на ринок праці [48, с. 13]. Проте, як нами вже наголошувалося у попередньому підрозділі, кількість безробітних, в тому числі молоді за 2020 рік по неофіційним даним складає близько 5 млн громадян [30], що є дуже високим (несприятливим) показником. Також не забуваємо, що засуджені особи за вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів не мають офіційного джерела доходів.

Беручи до уваги наведене, на нашу думку, щоб підвищити рівень економічної сприятливості та подолати (якщо не до кінця) то значним чином безробіття серед молоді, потрібно зробити наступні кроки: 1) взяти державою обов'язок та надавати кожному випускнику вищого навчального закладу перше робоче місце; 2) вживати відповідні заходи, щоб заохочувати підприємства, установи та організації, аби ті запроваджували додаткові робочі місця; 3) вживати відповідні заходи, щоб збалансувати ринок освітніх послуг та ринок зайнятості серед молоді; 4) здійснювати ініціювання щодо розробки державних та регіональних програм цільового призначення, мета яких – сприяти реалізації державної молодіжної політики за сферою зайнятості, а також забезпечувати їх фінансування і виконання.

Вагоме значення у загальносоціальному запобіганні умисним збивствам з корисливих мотивів відводиться створенню належних умов морально-психологічного та соціально-культурного спрямування, щоб в подальшому формувати моральні цінності і правосвідомість. Для послаблення дії неформальних регуляторів поведінки, потрібно посилювати вплив формальних норм та цінностей в частині свідомості молодого покоління. У сучасної молоді рівень моральності та духовності знаходиться на низькому рівні. Все частіше можна спостерігати ситуації з проявом неповаги та агресії до оточуючих зі сторони молоді. Підвищений рівень корисливо насильницької злочинності та в цілому знецінення людського життя – це яскравий тому приклад [49, с. 341]. Слід також відмітити, якщо раніше молодим поколінням засвоювалися моральні норми та ідеали від первинного інституту соціалізації – сім'ї, то сьогодні його орієнтиром є норми та традиції близького по «духу» оточення, яке, переважно є аморальним. Відтак, державою, з-поміж вирішення нагальних проблем соціально-економічного спрямування мають докладатися ще значні зусилля в частині підвищення законослухняного рівня громадян загалом та молоді, зокрема. У зв'язку з цим, вважаємо, що в цьому напрямі потрібно здійснювати наступний комплекс заходів морально-психологічного та соціально-культурного характеру:

1) потрібно, щоб у суспільній свідомості приїлось чітко осмислення того, що людина, її життя та здоров'я – це найвища соціальна цінність. А тому, доцільно в загальноосвітніх навчальних закладах створювати програми для дітей з культурноосвітнім змістом. Також позитивним та профілактичним ефектом могло б послугувати видання та безкоштовне розповсюдження книг серед молоді щодо питань по вихованню дітей. Також державою мають докладатися зусилля в частині підняття гідного рівня галузі культури та мистецтва, аби забезпечити культурні потреби молодого покоління. Потрібно

вживати заходи стосовно утвердження тих соціальних програм, ціль яких – сприяти морально-духовному розвитку молодого покоління. Окрім цього, проблема формування духовних цінностей може вирішуватися через залучення церкви та поширення релігійних канонів серед молоді, бо в них покладено такі загальнолюдські цінності як (любов, мир, співчуття, тощо) [49, с. 342];

2) потрібно обмежувати негативне впливання засобів масової інформації (ЗМІ) на свідомість молодого покоління. Не будемо сперечатись, що мережа Інтернет – це провідне джерело для отримання молоддю усієї необхідної інформації, яка має різноманітний зміст. Якщо схилитись безпосередньо до предмету нашого дослідження, то проблема телевізійного та інтернет-насилства наразі набуває неймовірних масштабів. В сучасні телевізійні програми покладено сюжетні лінії з насильницьким, кримінальним чи порнографічним змістом. Слід вказати, що мають місце випадки, коли після перегляду насильницьких сцен, молодь копіює подібну агресивну модель поведінки в щоденне повсякденне життя. Отож, аби захищати і без того слабку свідомість молодого покоління від негативного впливу, ЗМІ потрібно контролювати та здійснювати заборону виготовлення та розповсюдження друкованих видань і відео сюжетів у мережі Інтернет, якими пропагандується культ насилства та жорстокості. Окрім цього, потрібно удосконалювати законодавчу базу в частині регулювання діяльності засобів масових комунікацій, тим самим посилювати відповідальність за порушення заборони на трансляцію (перегляд) деякої категорії фільмів. Серед іншого, в обов'язковому порядку потрібно здійснювати блок розповсюджених на сьогоднішній день «чатів» та «інтернет-форумів», тематика яких має відношення до кримінальної субкультури, наркотиків, тощо [49, с. 343];

3) потрібно вживати заходів, націлених на те, щоб подолати існуючий у суспільстві правовий нігілізм. Мається на увазі, що низький

рівень правової культури та масові випадки, коли порушуються права та інтереси людини є тими факторами, які обумовлюють та поширюють серед суспільства відчуття вседозволеності та безкарності. Таким чином, щоб подібне викорінювати, потрібно поступово підвищувати рівень правосвідомості і правової культури громадян, для цього необхідно за допомогою засобів мас-медіа розповсюджувати інформацію стосовно правового виховання населення. Не завадило б також розробити та прийняти комплексну державну програму правового виховання та культури населення (наразі такої немає). Втілення в життя навіть цих заходів дозволить хоча б трохи відновити довіру громадян до держави, правоохоронних органів, які завжди мають бути взірцевим прикладом правомірної поведінки [49, с. 344].

Продовжуючи виокремлення відповідних заходів, слід вказати, що з метою запобігання криміналізації свідомості молодого покоління потрібно реалізувати належні побутово-дозвільні умови його розвитку. Дозвілля молоді є невід'ємною складовою соціального становлення та розвитку особистості, тобто способом самовираження [50, с. 80]. Що мається на увазі? Аби відволікати молодь від вуличного, кримінального способу життя, потрібно запропонувати альтернативність, наприклад корисні способи, за допомогою яких можливо вільно проводити час. Вважаємо, що державою мають вживатися заходи, направлені на те, щоб реалізувати програми залучення молоді до здорового способу життя, займаючись спортом. Також потрібно забезпечувати молодому поколінню рівні умови доступу до спортивних та культурно-розважальних закладів і установ. Означене сприятиме вести розгорнуту інформаційно-пропагандистську кампанію, застосовуючи ЗМІ, а також дозволить розвивати індустрію спортивно-оздоровчого відпочинку і молодіжного туризму.

Не можна оминати увагою заходи, які націлені на те, щоб запобігати алкоголізації та наркотизації молодого покоління. Звичайно,

що деяка робота за цим напрямом зі сторони держави ведеться, проте, вона як то часто буває, має несистемний характер та в переважній більшості спрямована на те, щоб запобігати поширенню наркоманії. Саме тому було схвалено «Стратегію державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року», якою передбачаються комплексні заходи, аби зменшити обсяг незаконного обігу наркотиків, знижувати попит на них та в цілому подолати таке явище як наркоманія [51].

На нашу думку, щоб зменшувати кількість алко- і наркозалежного молодого покоління, потрібно вживати відповідні заходи загальносоціального спрямування, серед яких: 1) запроваджувати у загальноосвітніх навчальних закладах програми в частині проведення профілактичних заходів з приводу вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів; 2) здійснювати розповсюдження інформації та проводити пропаганду проти алкоголю та проти наркотиків; 3) вживати заходи, які націлені на раннє виявлення осіб, схильних до вживання алкоголю чи наркотиків, надаючи їм належну реабілітаційну допомогу; 4) посилювати відповідальність за продаж неповнолітнім особам алкогольних напоїв; 5) розробити та затвердити окремий закон «Про запобігання та профілактику алкоголізму». Вищенаведені заходи можуть посприяти значно знизити рівень вживання алкоголю і наркотиків серед молодого покоління загалом та оздоровлювати молодіжне середовище, зокрема.

Насамкінець, слід відмітити не менш важливий напрям, а саме удосконалення системи охорони психічного здоров'я населення. В умовах сьогодення досить нагальною є потреба створити цілісну та ефективну систему охорони психічного здоров'я населення, яка б відповідала міжнародним стандартам у цьому напрямі, а також яка б забезпечувала відповідний профілактичний рівень психічних розладів та своєчасного виявлення осіб, які потребують психологічну (психіатричну) допомогу. Вважаємо, що Кабінету Міністрів України

(Кабмін) потрібно не відкладати прийняття Плану заходів реалізації існуючої на сьогодні «Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року» [52], схваленої Розпорядженням Кабміну від 27 грудня 2017 року № 1018-р, оскільки проєкт вже давно існує, але до сих пір не прийнятий. Завдяки відповідному Плану заходів з'явиться можливість організовувати належним чином контроль за реалізацією Концепції.

Як висновок, необхідно вказати, якщо реалізувати запропонований комплекс заходів загальносоціального спрямування – це дозволить сформувати належні умови, аби повноцінно розвивати молодь та обмежити дію тих несприятливих явищ і процесів, через які обумовлюється криміналізація молодіжного середовища.

3.2. Напрями спеціально-кримінологічного запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів

З-поміж розглянутого нами у попередньому підрозділі комплексу заходів загальносоціального спрямування щодо запобігання умисних вбивствам, вчинених з корисливих мотивів, з'являється можливість запропонувати аналіз ще спеціально-кримінологічних заходів в цьому напрямі.

На початку цього підрозділу, перш ніж переходити до аналізу заходів, слід вказати, що вчені під спеціально-кримінологічним запобіганням осмислюють «розробку і реалізацію методів та заходів руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки: формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення злочину, готування до злочину та замаху на злочин» [53, с. 21]. Виходячи з цього міркування, слід зазначити, що до об'єктів

запобіжного впливу під час спеціально-кримінологічного запобігання умисним вбивствам, вчинених з корисливих мотивів відносять наступні: 1) поведінка осіб, які схильні застосовувати насильство та заволодівати майном у незаконний спосіб; 2) криміногенне оточення, яке негативно впливає на формування особистості та в результаті призводить до того, що особа обирає злочинний вектор свого існування; 3) умови, які «спрощують» вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів, а також потенційні жертви цих кримінальних правопорушень.

У контексті наведеного, вважаємо за доцільне розглянути конкретні напрями спеціально-кримінологічного запобігання умисним вбивствам, вчинених з корисливих мотивів.

1. Профілактична робота щодо осіб, які схильні вчиняти корисливо-насильницькі злочинні дії. На наш погляд, даний напрям має відбуватися через реалізацію комплексу відповідних заходів (соціально-психологічний, медико-профілактичний, ресоціалізаційний, кримінально-правовий) [40, с. 367]:

– заходи соціально-психологічного спрямування мають бути направлені на те, щоб надати психологічну допомогу особам, які схильні до прояву агресивної поведінки та насильницьких дій. Подібного роду заходам притаманний комплексний характер. Так, згідно до оновленого Закону України «Про соціальні послуги» (від 2019 року) в цьому аспекті можна відмітити один із видів соціальних послуг, а саме: «комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим)» [54] (ст. 16 вказаного Закону).

Також вважаємо, що за структурою Міністерства охорони здоров'я України не завадило б розробити мережу установ консультативно-психологічно типу для осіб, що схильні проявляти агресивну поведінку

та вчиняти правопорушення. Ключова роль під час функціонування даних установ повинна покладатися на психологів та психотерапевтів, щоб забезпечувати безоплатну кваліфіковану допомогу. Основною функцією подібних установ має стати своєчасне надання психологічної допомоги особам, з ціллю – знімати психологічну напругу та не допускати конфліктні життєві ситуації, які будуть вирішуватися шляхом насильства. Окреслене можливо досягнути за допомогою проведення бесід профілактичного характеру; надаючи консультації; проводячи тренінги безконфліктного спілкування; моделюючи кризові ситуації та напрями безконфліктного виходу з них тощо [55, с. 315-323];

– заходи медико-профілактичного спрямування характеризуються наданням психолого-консультативної і наркологічної кваліфікованої допомоги особам, які зловживають спиртні напої та наркотичні засоби, або, якщо вони страждають психічними захворюваннями. Отож, заходи медико-профілактичного спрямування посідають вагоме місце, щоб запобігати вчиненню розглядуваних нами кримінальних правопорушень. Вважається, що дані заходи мають містити наступне: 1) своєчасно виявляти та вести медичний облік осіб, які є залежними від алкоголю та наркотиків; 2) проводити обов'язкові медичні і психіатричні огляди з ціллю – виявляти зазначені залежності; 3) розробляти і застосовувати індивідуальні реабілітаційні програми щодо таких осіб тощо [40, с. 372-373].

Реалізація наведених заходів потребує, з однієї сторони, координування зусиль фахівців різноманітних професій (лікарі, психологи, соціальні робітники, працівники правоохоронних органів), а з іншої сторони – необхідно залучати серйозні державні фінансові ресурси задля здійснення ефективної діяльності медичних закладів загалом і психіатричних установ, зокрема;

– мета профілактичних заходів ресоціалізації – сприяти соціальній адаптації раніше засуджених осіб та не допускати вчинення рецидиву.

Після того, як засуджені особи залишили місця позбавлення волі, проведення подібної профілактичної діяльності покладається на конкретні державні установи. Так, відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» така діяльність на сьогоднішній день наче існує у вигляді соціального патронажу та виконується конкретними суб'єктами: «центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування здійснюють соціальний патронаж звільнених осіб, зокрема, утворюють спостережні комісії, піклувальні ради при спеціальних виховних установах», а також «спеціалізовані установи для звільнених осіб (центр соціальної адаптації; спеціальний будинок-інтернат» [56] (ст.ст. 8,11 вказаного Закону). Проте, як свідчить практика, організаційно-правові повноваження продемонстрованих органів стосовно забезпечення процесу соціальної адаптації звільнених осіб не відображають сучасні суспільні вимоги, хоча б по тій причині, що деякі положення зазначеного Закону мають лише декларативний характер [57, с. 171]. Як приклад, можна вказати, що послуги, які передбачаються соціальним патронажем – надаються тільки в тому разі, якщо особою на протязі шести місяців після її звільнення було виявлено власне бажання звернутися до уповноважених органів, а ті норми, якими регламентовано питання щодо працевлаштування чи забезпечення житловими умовами даної категорії осіб, взагалі чітко не визначаються, тобто їм властивий бланкетний характер [58, с. 191]. Враховуючи наведене, держава має переглянути власне відношення та вживати чітко встановлені заходи, аби організовувати та забезпечувати діяльність стосовно соціальної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

На наш погляд, аби покращити дієвість діяльності нині діючих установ спеціалізованого типу та поліпшити процес соціальної адаптації осіб, які були раніше засуджені, потрібно: 1) осіб, звільнених із місць

позбавлення волі, обов'язково направляти до установ спеціалізованого типу, щоб ними проходились психо-реабілітаційні програми; 2) сприятливий термін перебування в цих установах має встановлюватися спеціалістами за кожним окремим випадком в індивідуальному порядку, враховуючи, при цьому, психологічні особливості та потреби особи тощо.

Реалізація окреслених заходів є важливим моментом, тому що після одержаного особою негативного досвіду, який пов'язується з вчиненням кримінального правопорушення і застосування щодо неї покарання, потрібно прикласти максимальні зусилля, аби «витягнути» людину з кримінального оточення, повернувши її до звичайного життя;

– заходи кримінально-правового спрямування посідають дуже важливе профілактичне значення. Зазначимо, що наразі досить поширеною є практика, коли суди призначають покарання за корисливі кримінальні правопорушення, використовуючи ст. 75 КК України (Звільнення від відбування покарання з випробуванням) [6]. Як доводять кримінологічні дослідження за цим напрямом, із числа тих осіб, які звільнені від відбування покарання, кожним третім «корисливим убивцею» продовжується злочинна діяльність в проміжку дії випробувального терміну [59, с. 108]. Наведене свідчить про те, що кримінально-правова політика держави в частині гуманізації кримінальної відповідальності, на нашу думку, не дуже виправдана. Видається, що звільнення винної особи від реального відбування покарання, надаючи їй випробувальний термін, призводить до того, що в свідомості такої особи формується відчуття безкарності та вседозволеності. А відтак, вчиняючи нею у майбутньому більш тяжке кримінальне правопорушення, зокрема, вбивства з корисливих мотивів, говорить тільки про поглиблену деформацію її свідомості та підвищення рівня суспільної небезпечності такої особи. Тобто, по суті, мова йде про

заходи подвійної превенції, яким притаманне вагоме запобіжне значення [60, с. 221].

Отож, аби не допускати вчинення особою тяжкого кримінального правопорушення (в нашому випадку – вбивства з корисливих мотивів), перш за все, потрібно посилювати кримінальну відповідальність. Окрім цього, потребує перегляду практика виконання і відбування покарань. Адже кожен рік зі сторони осіб, що засуджені до позбавлення волі, в процесі відбування покарання вчиняється до 500 злочинних дій, одна із причин чого є їх неналежна ізоляція, мається на увазі, неналежний рівень дієвості реалізації в практичному плані принципу диференціації та індивідуалізації виконання цього покарання [61, с. 191].

Загалом, на наш погляд, з ціллю підвищувати дієвість виправлення осіб, що засуджені за вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів, потрібно розробити та адаптувати на практиці спеціальні програми стосовно їх виправлення в процесі відбування ними покарання, які б містили в собі, перш за все, комплексні заходи психокорегуючого спрямування.

2. Діяльність уповноважених суб'єктів стосовно виявлення та постановки на профілактичний облік осіб, які схильні заволодівати майном шляхом вчинення насильницьких дій. Подібна діяльність має виконуватись конкретними уповноваженими суб'єктами, серед яких прийнято вважати наступних: 1) дільничних офіцерів поліції; 2) працівників органів пробації; 3) соціальних служб із залученням громадськості. Так, щоб виявляти осіб, які схильні до корисливо-насильницьких злочинних дій, дільничні офіцери поліції, керуючись положеннями Закону України «Про Національну поліцію», мають щоденно здійснювати вжиття заходів та перевірок, ціль яких – виявляти на території обслуговування осіб, які зловживають алкогольні напої та наркотичні засоби (психотропні речовини), вчиняють акти сімейного

насильства, цим самим становлять небезпеку як для самих себе, так і для зовнішнього оточення [62].

Один із пріоритетних напрямів діяльності дільничних офіцерів поліції, на нашу думку, має стати вжиття заходів, направлених на те, щоб подолати соціальний паразитизм (антисупільний спосіб життя, ключовими властивостями якого є одержання нетрудових доходів та ухилення від праці, яка є суспільно корисною) [63].

Також вважаємо, що представники соціальних служб, співпрацюючи з дільничними офіцерами поліції та органами пробації, мають вживати відповідних заходів, направлених на те, щоб виявляти та здійснювати постановку на офіційний облік до Державної служби зайнятості осіб працездатного віку, які є незайнятими, перш за все, молоде покоління. Дана служба має здійснювати сприяння в частині працевлаштування цієї категорії осіб, а при потребі здійснювати їх направлення до центрів професійно-технічної освіти, щоб професійно навчати та підвищувати їх кваліфікацію (перекваліфікацію).

3. Усунення несприятливого впливу криміногенної групи, що сприяє становленню особи на вектор вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. Молодь з низьким соціальним статусом, перебуваючи в «конфлікті» із законом, не маючи, при цьому, відповідного рівня освіти та постійного доходу, як правило, проводить увесь свій час в неформальних вуличних групах, де, власне кажучи, і відбувається прив'язка злочинного способу життя. Тож, в цьому напрямі, вважаємо, що за рахунок спільного об'єднання зусиль таких суб'єктів як (дільничні офіцери поліції, поліцейські патрульні наряди, групи швидкого реагування) можливо досягнути сприятливих результатів. В даному аспекті, необхідно вживати заходів, направлених на виявлення місць, за якими концентрується криміногенно налаштована молодь (двори будинків, зупинки, клуби, спальні райони, торгівельні точки, тощо). Отож, тут доцільно, щоб поліцейськими патрульними

нарядами виявлялись та систематично перевірялись подібні місця, особливо у вечірній та нічний час.

Досить дієвим та ефективним за цим напрямом може бути такий захід як просторова профілактика, яка, до речі, поширена в країнах Заходу. Подібний захід може здійснюватися державними (недержавними) суб'єктами, спрямування якого – скорочувати злочинність в умовах міського простору, тим самим, створювати безпечне оточення через зміну об'єктів інфраструктури, форм архітектури, ландшафтного дизайну, тощо [64, с. 22]. Реалізація цього напрямку профілактики можлива за рахунок застосування заходів організаційного, технічного, а також інформаційного характеру, як-от: 1) покращувати можливість спостереження громадянами за оточуючою територією, через уникнення перешкод природного та штучного характеру; 2) будувати невисокі багатоповерхівки, які містять 3-6 поверхи; 3) покращувати освітлення внутрішніх дворів, вулиць, в яких підвищений рівень криміногенності тощо [64, с. 23].

Отже, якщо змінювати криміногенні по своїй суті об'єкти міського простору, на які розраховують злочинці, таке призводить до підвищення очевидного фактору злочинної діяльності, в тому числі, до їх відмови здійснювати реалізацію злочинного наміру. Вважаємо, що реалізувавши окреслені вище заходи – дасть можливість сформувати безпечне оточення та посилить неформальний соціальний контроль над міським простором, а також зможе мінімізувати випадки вчинення вуличних кримінальних правопорушень, в тому числі, умисних вбивств з корисливих мотивів.

4. Заходи стосовно усунення умов, що спрощують реалізувати злочинний намір. Ця категорія заходів спрямована на те, щоб створити перешкоди та усунути сприятливі умови на шляху вчинення розглядуваного нами вбивства. Нагадаємо, що нами вже було встановлено перелік умов в цьому питанні за попереднім підрозділом,

тож вбачаємо правильним розглянути ті, що сприяють забезпечити майнову безпеку та підвищити дієвість запобіжної діяльності зі сторони правоохоронних органів. Як нами теж доводилося відмічати, що переважна більшість умисних вбивств з корисливих мотивів вчиняється по факту проникнення у житло, оскільки воно є тим місцем, де потерпілі зберігають гроші та інші коштовності. Відтак, забезпечувати безпеку майна необхідно через посилений захист та охорону житла в цілому. Останнє передбачає сукупність технічних і фізичних засобів охорони [65, с. 83]. Використовуючи сучасні системи сигналізації та відеоспостереження, вони однозначно знижуватимуть ризик проникнення злочинців до житла. Між іншим, якщо підвищувати ступінь захисту житла – це допоможе встановленню кодових замків, укріпить вхідні двері, тамбури, тощо.

Що стосується профілактичної діяльності, яка проводиться зі сторони правоохоронних органів, то слід відмітити, що вона теж є не менш важливою, бо саме правоохоронні органи являються ключовими суб'єктами, за рахунок яких можливо запобігти вчиненню умисних вбивств з корисливих мотивів. Співробітники правоохоронних органів мають систематично проводити роботу, яка спрямовується на те, щоб виявляти певних осіб, що належать до так званої «групи ризику». Окремий напрям їх діяльності можна вбачати в проведенні профілактичної роботи серед населення. Тобто, дільничні офіцери поліції, за територією якої вони закріплені, мають проводити обслуговування через профілактичний облік осіб, які схильні вчиняти правопорушення; проводити особисте інспектування цієї категорії осіб; проводити роз'яснювальні роботи з-поміж мешканців дільниці стосовно потреби вжиття заходів особистої безпеки; забезпечувати їх інформацією стосовно кримінальної ситуації, яка існує в районі. В тому числі, якщо підрозділи патрульної поліції об'єднуються зусиллями з громадськими формуваннями (як приклад), то це дозволить ще більш

ефективніше запобігати вчиненню умисних вбивств з корисливих мотивів, насамперед, які здійснюються на вулиці та в межах інших громадських місць.

Ще одним важливим напрямом роботи правоохоронних органів має стати діяльність, направлена на те, щоб перешкоджати збувати майно, одержане незаконним способом. В даному аспекті оперативні підрозділи Національної поліції України мають здійснювати організацію щодо постійної перевірки ломбардів та інших місць, в яких може бути надана корисна інформація щодо збутого злочинцями майна.

5. Відвернення загрози вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів. Суть цього напрямку передбачає використання заходів запобіжного характеру, спрямованих на те, щоб відвернути загрозу реалізації злочинного наміру та заподіяти шкоду жертвам такого посягання. Як приклад, окремим заходом тут може виступати такий, що спрямовується на припинення вчинюваного умисного вбивства з корисливих мотивів. Тобто, в даному випадку можна розглянути дії самої потерпілої особи стосовно захисту власного життя. Цей захист, у дозволених про необхідну оборону рамках, може здійснюватися через заподіяння нападнику шкоди, яка буде необхідною і достатньою, аби припинити злочинне посягання [65, с. 84]. Як наголошує О.М. Литвинов: «однозначно не можна сказати, які дії потерпілого здатні спровокувати або вплинути на злочинця. Бездіяльність потерпілого в одних випадках сприяє вчиненню щодо нього злочину, в інших – запобігає цьому» [66, с. 7]. В свою чергу, якщо наприклад, в процесі вуличного розбійного нападу жертвам не рекомендовано активно опиратися (з метою уникнення тяжкої фізичної шкоди), то в процесі злочинного посягання, яке було спланованим та передбачає проникнення до житла, тут, навпаки, дії мають схилитись на те, щоб захистити майно та зберегти власне життя. При подібній ситуації, корисним буде проведення бесід профілактичного характеру із населенням щодо роз'яснення правових

норм, коли, як та в яких випадках необхідно застосовувати заходи самооборони.

На нашу думку, з ціллю захистити власне життя та майно від умисних вбивств з корисливих мотивів, раціональним кроком могло б послугувати підтримання ініціативи стосовно легалізації зброї в нашій країні, або ж хоча б якомога скоріше прийняти закон «Про зброю», щоб на рівні закону регулювати це питання. Безумовно, хтось може сказати, що в нашій країні дозволяти зброю – це суцільний абсурд, не та ментальність і т.д., однак, і ці люди, без сумніву праві, але, є і інша сторона медалі, до поки не перевірити, як усе буде відбуватися на практиці, робити поспішних висновків не можна. Більш того, як свідчить практика, під час проникнення до житла злочинцями, вони, як правило, є озброєними, саме тому, в даному випадку володіти зброєю – це вважається як профілактичний захід з ціллю попереджати злочинні дії, тому що в такому разі зловмисники можуть остерігатися захисних дій зі сторони жертви, розуміючи, що вона цілком законно вправі використати проти них зброю, а відтак, вони краще 100 разів подумують, а чи потрібно їм це робити, чи ні? [67]. Прикладом може виступити зарубіжний досвід, де зброя є легальною. У тій же Швейцарії ще у 1998 році прийняли закон, яким гарантується право на вільне володіння зброєю. І що цікаво, не дивлячись на великий % володіння зброєю населенням цієї країни (72 %), у Швейцарії рівень злочинності є одним із найнижчих у світі [68].

На цій підставі можна підтримати позицію О.Ю. Бусола, який говорить, що «легалізація обігу зброї в Україні зможе частково вирішити величезну проблему, яка вже є – величезна кількість зброї із зони ООС (раніше – АТО), яка нелегально потрапляє в інші регіони. Коли практично не було ніякого контролю в зоні ООС, люди, які переміщалися з Донецької та Луганської областей – військовослужбовці, добровольці, волонтери – брали для себе зброю не для злочинних цілей,

а для самозахисту. Такі громадяни реєстрували б зброю та володіли нею цілком легально» [68].

Таким чином, завершуючи представлений підрозділ дослідження, слід констатувати, якщо реалізувати комплекс розглянутих нами заходів в рамках окреслених напрямів спеціально-кримінологічного запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів – це значно сприятиме тому, щоб знижувався рівень цих кримінальних правопорушень.

3.3. Віктимологічний напрям профілактики умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів

Заключний напрям, який запобігає вчиненню умисних вбивств з корисливих мотивів – це віктимологічна профілактика. В загальному розумінні віктимологічний напрям запобігання злочинності в цілому характеризується різноплановою діяльністю соціальних інститутів, яка спрямовується на визначення, усунення та ліквідацію чинників, обставин та ситуацій, за рахунок яких формується віктимна поведінка та які зумовлюють вчинення кримінальних правопорушень [40, с. 168].

На теоретичному рівні, абсолютно кожна людина, що проживає у державі із певним рівнем злочинності, має ризик опинитися в статусі «жертви злочину», тим самим автоматично являється носієм потенційної віктимності [69, с. 21]. У зв'язку з цим, на наш погляд, ключова задача віктимологічної профілактики умисних вбивств з корисливих мотивів – розробляти та реалізовувати заходи, що націлені на скорочення віктимної схильності деяких категорій громадян стати жертвами цього кримінального правопорушення.

В першу чергу, вважаємо вказати на те, що досить часто, щоб виникав і в подальшому розвивався злочинний намір, такому спонукають особисті властивості потерпілого (поведінка, образ життя, взаємовідносини зі злочинцем, тощо), що, без сумніву, має також

враховуватися під час розробки і реалізації заходів профілактичного характеру, які спрямовані на скорочення віктимної схильності громадян. Означене свідчить про те, що особистісні якості та поведінка не тільки злочинця, а й потерпілого – становлять досить вагому роль в цьому питанні. Так, найбільш «привабливими» вважаються особи, які ведуть підприємницьку діяльність, які займаються сферою торгівлі як такою, а також люди похилого віку (пенсіонери). Можна задати питання, чому ж злочинцями в якості жертв найчастіше обираються ці категорії населення? Відповідь цілком очевидна, оскільки багато людей зрілого віку (від 35), як правило, мають певний статус, а відтак, і матеріальні прибутки, тим самим, дане говорить про привабливість для злочинця. Що ж стосується людей похилого віку (пенсіонери), то тут злочинці виходять з того, що така особа буде фізична слабка та апріорі не чинитиме ніякого активного опору. Найчастіше злочинцями від цієї категорії людей цікавлять кошти, які зберігаються на «чорний день», оскільки, не забуваємо, що в переважній більшості потерпілі є знайомими злочинців, саме тому вони і будуть знати, чи є у такої особи кошти на «чорний день», чи ні. З цього приводу необхідно визнати переконливу позицію вченими, які зазначають, що «як не парадоксально, але жертвами загальнокримінальних злочинів, у тому числі й умисних вбивств із корисливих мотивів, найчастіше стають громадяни із середньостатистичними доходами які ведуть схожий зі злочинцями спосіб життя та мають загальні уявлення про матеріальний достаток» [70, с. 123].

Продовжуючи, виокремимо дві основоположні групи заходів віктимологічної профілактики умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів – інформаційно-роз'яснювальні та технічні. Охарактеризуємо їх ґрунтовніше.

Одне із провідних місць заходів віктимологічної профілактики щодо розглядуваного нами кримінального правопорушення відводиться

інформаційно-роз'яснювальній роботі з населенням. Заходи цього напрямку мають бути одними із ключових, тому що деяка частина жертв умисних вбивств з корисливих мотивів віктимізувалася через власну необачність, або ж неправомірну поведінку, тобто говорить про недостатню поінформованість жертви, так і недоліки їх правового виховання. Задача цих заходів – не тільки переорієнтувати поведінку людей та збільшити рівень їх правової культури, а й формувати культуру безпечної поведінки. Окреслені заходи можуть бути як загальні, так і мати окреме цільове спрямування. Так, загальний характер цих заходів зводиться в більшій мірі до інформування населення про можливість виникнення небезпечних ситуацій. За допомогою цих заходів проводяться широкомасштабні роз'яснювальні роботи, використовуючи, при цьому, наочну агітацію. Що мається на увазі? У листівках та газетах корисно публікувати рекомендації щодо елементарних правил, як поводитися в окремих життєвих ситуаціях та іншу подібну віктимологічну інформацію, яка може посприяти загальному збільшенню пильності громадян [70, с. 126].

Окремої уваги заслуговує віктимологічна роль ЗМІ щодо запобігання умисних вбивств з корисливих мотивів. З нашого погляду, інформація стосовно правил перестороги має розповсюджуватися так само, як і пропаганда «за здоровий спосіб життя» або щодо заборони вживання алкоголю. В таких громадських місцях як (вокзали, громадський транспорт, аеропорти, тощо) через гучномовці періодично має лунає інформація, наприклад, в якій міститься інструкція, яким чином поводити себе у тій чи іншій небезпечній ситуації. Окрім цього, віктимологічну рекламу можливо розміщувати на біл-бордах, у пунктах обміну валют, зупинках, тощо. Слід вказати, що дієвість віктимологічного запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів залежить від того, як людиною сприймається відповідна інформація. Саме тому, інформація має бути позитивною, що містить дані з

рекомендаційним характером задля того, щоб знизити можливий ризик опинитися у «статусі жертви кримінального правопорушення», тим самим, переосмислити відношення до власних вчинків та відносин з іншими людьми, які йменують близьким оточенням [70, с. 127].

Переходячи безпосередньо до заходів з цільовим спрямуванням, відмітимо, що вони розраховані на ту категорію населення, у якої підвищений рівень віктимості, тобто через (вік, особистісні якості, професійна приналежність, тощо). Як приклад, аби попередити віктимну поведінку серед неповнолітніх осіб, потрібно запровадити конкретні віктимологічні програми за навчальним процесом. По відношенню до тих осіб, які є алко- або наркозалежними – профілактична робота передбачає не тільки інформаційну частину, а й має бути націлена на «переформатування» їх аморальних поглядів та створення позитивних установок внутрішнього типу [70, с. 130].

Окремо потрібно зробити акцент, як вже наголошувалось на початку розділу до такої категорії населення, як люди похилого віку (пенсіонери), адже вони є вразливою категорією під час вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів. За цим напрямом віктимологічної профілактики недооціненою може бути робота соціальних служб. Так, працівниками окреслених служб в рамках соціального патронажу можна було б вести облік осіб похилого віку, особливо в сільській місцевості, проводячи з ними віктимологічні бесіди індивідуального характеру, а також розповсюджувати печатну продукцію, в якій будуть міститися практичні рекомендації стосовно того, як розпізнавати віктимологічні ситуації та правила поведінки в них [70, с. 131]. Вважаємо, що діяльність за цим напрямом могла б значним чином знизити ймовірність наведеної категорії осіб стати жертвами розглядуваного нами кримінального правопорушення. Однак, аби соціальні працівники були «віктимологічно обізнаними» та мали змогу здійснювати діяльність за цим напрямом, доцільно проводити

відповідну організацію в частині їх навчання через спеціалізовані професійні курси із віктимології, а також тренінги з антивіктимної поведінки.

З метою продовження, вкажемо, що для ще більш ефективного проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, не завадило б залучати громадськість. Адже активна позиція пересічних громадян може бути досить корисною з погляду віктимології. Як приклад, якщо тісно співпрацювати з представниками правоохоронних органів, «добровольці» (якими можуть бути мешканці району, тощо) в об'єднаних територіальних громадах могли б здійснювати проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи серед мешканців свого будинку (району, кварталу), тим самим, запобігати можливому виникненню та розвитку віктимогенних небезпечних ситуацій.

Серед іншого, органам влади потрібно всебічно допомагати самоорганізації населення з метою – забезпечити охорону власності, колективну безпеку, сусідське спостереження, взаємовиручку, тощо. Насамперед, сприяти створенню та проведенню діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку. В свою чергу, органи місцевого самоврядування могли б запроваджувати систему «сусідського нагляду», яка, до речі, показує себе на практиці дуже ефективно в країнах-членів Європейського Союзу [70, с. 142].

Узагальнюючи аналіз наведених заходів віктимологічної профілактичної роботи розглядуваного нами кримінального правопорушення, зазначимо, що реалізація даних заходів однозначно не може в повній мірі зкорегувати особисті якості людини, які досить часто і є детермінантами віктимної поведінки. Проте, наведені заходи можуть сприяти формуванню у громадян стійких навичок практичного характеру в частині антивіктимної поведінки при існуючій небезпечній ситуації та які дозволяють реалізувати фундамент, щоб активізувати природно закладений за кожною людиною інстинкт самозбереження.

Доповнити наведені напрями віктимологічної профілактики умисних вбивств з корисливих мотивів можливо ще одним видом заходів, які мають технічний характер. Цим видом заходів передбачається формування технічних перепон на шляху до вчинення кримінального правопорушення. Так, нами вже неодноразово доводилося про те, що громадяни, які знаходяться в умовах загострення криміногенної ситуації, мають докладати максимальні зусилля, аби забезпечити особисту та майнову безпеку. Особливої уваги необхідно приділяти захисту житла (як вже наголошувалося). Типовими заходами захисту житла можуть бути: 1) кодові замки на входних дверях під'їздів; 2) цілодобове відеоспостереження; 3) подвійні двері; 4) надійні замки; 5) індивідуальне обладнання будинків та квартир засобами сигналізації, тощо.

Між іншим, в останній час досить поширеною є система заходів запобігання кримінальним правопорушенням за рахунок інформаційно-телекомунікаційних мереж, операторів мобільного зв'язку, Інтернет-провайдерів і т.д. Як приклад, достатньо дієвим з віктимологічного погляду може бути формування локальних мереж безпеки в домах, яким передбачається електронне сповіщення у вигляді смс-повідомлення щодо оперативної обстановки в районі по місцю проживання, а також прогноз стосовно імовірності стати жертвою кримінальних правопорушень, у тому числі умисних вбивств з корисливих мотивів [70, с. 146]. Для цілей безпеки населення органами місцевого самоврядування повинні виділятися кошти, щоб запровадити зазначені вище інженерно-технічні засоби охоронного призначення та співпрацювати з установами банківського типу з питань доступного кредитування подібного роду робіт.

Також з ціллю підвищити спроможність населення до самозахисту від посягань протиправного характеру, захисту приватної власності і житла, необхідно санкціонувати продаж цивільної зброї. Потреба

реалізації даного заходу вже обґрунтовувалась за попереднім підрозділом.

Насамкінець, можна відмітити і такий напрям віктимологічної профілактики як мінімізація наслідків умисних вбивств з корисливих мотивів. Зазначимо, що кримінологами та криміналістами вже достатньо давно обговорювалася можливість формування на рівні держави фонду відшкодування матеріальної і моральної шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень [70, с. 148]. Як варіант, наповнювати такий фонд було б за можливе через штрафи, стягнення як покарання за кримінальні правопорушення, а також в межах благодійної діяльності.

Отже, роблячи висновок з викладеного, зазначимо, що віктимологічна профілактика умисних вбивств з корисливих мотивів має спрямовуватись на те, щоб знижувати рівень віктимної схильності деяких категорій громадян стати жертвами цих кримінальних правопорушень. Встановлено, що дієвість віктимологічної профілактики залежить, з однієї сторони від поінформованості громадян, а з іншої – від державної політики в частині забезпечення захисту громадян від протиправних посягань.

Окреслені вище рекомендації можуть допомогти мінімізувати випадки віктимогенних ситуацій, посприяти загальному збільшенню рівня віктимологічної культури населення, а також дозволяють значно зменшити ризик окремих категорій громадян ставати жертвами цих кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження на основі теоретичних напрацювань здійснено кримінологічний аналіз умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів, а також сформульовано відповідні пропозиції в частині їх запобігання. Ключовими висновками та пропозиціями, що були сформульовані у кваліфікаційній роботі є наступні:

1. Відсутність єдиного погляду серед правової спільноти щодо визначення мотиву кримінального правопорушення схиляє нас виокремити найбільш зрозуміле та прийнятне: під мотивом кримінального правопорушення вважається внутрішнє спонукання людини, яке встановлює його зміст та сприяє більш поглиблено визначити психічне ставлення особи до вчиненого злочинного діяння.

Визначено, що зміст мотиву як злочинної поведінки особи під час вчинення кримінального правопорушення характеризується відповідними ознаками та функціями.

Загалом мотив надає діянню кримінально караний характер та сприяє відмежовувати злочинне діяння від незлочинного, здійснюючи вплив на процеси криміналізації (декриміналізації) того чи іншого суспільного діяння. Основу мотиву завжди складають інтереси, бажання та потреби, а їх змістовне наповнення встановлює антисоціальну спрямованість особи.

2. Розглянувши класифікацію мотивів злочинної діяльності, було з'ясовано, що у юридичній літературі існує багато напрацювань їх класифікації, в переважній більшості випадків, вона відбувається з врахуванням відповідних критеріїв. Проте, по сей день не існує єдиної та комплексної системи класифікації мотивів кримінальних правопорушень.

Також було запропоновано власне бачення щодо класифікації мотивів злочинної діяльності за наступними критеріями:

I. Залежно від того, чи включається (не включається) мотив за конструкцією юридичного складу окремого виду кримінального правопорушення.

II. Залежно від виду юридичного складу кримінального правопорушення, за яким закріплено мотив, а також ролі подібного мотиву за відповідним складом.

III. Залежно від конкретного змісту мотиву, що визначений за текстом кримінального закону.

3. Встановлено, що важливим елементом під час кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень є криміногенні чинники. Умисні вбивства з корисливих мотивів, як і будь-який кримінальний проступок виступають соціальним явищем, а відтак, причини вчинення даної категорії кримінальних правопорушень потрібно шукати за тими деструктивними явищами суспільного життя, які більш за все впливають на деформацію суспільної свідомості та спричиняють корисливу мотивацію, серед таких, зокрема, є наступні:

- 1) високий рівень агресії;
- 2) поляризація доходів;
- 3) економічна криза;
- 4) алкогольна та наркотична залежності.

Усі наведені чинники негативно відображаються на морально-психологічному кліматі населення загалом та молоді, зокрема. У зв'язку з відсутністю можливостей та умов для самореалізації – відбувається деформація мотиваційної сфери свідомості людини, а тому, у разі вчинення нею умисного вбивства з корисливих мотивів, означене компенсується через застосування насильства як найбільш дієвого засобу, щоб досягти корисливу (кінцеву) мету, що і вказує на детермінацію.

4. З'ясовано, що загальні причини вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів відмічаються за криміногенними елементами свідомості особистості винної особи, серед яких нами було розглянуто наступні:

1) система ціннісних орієнтацій, формування якої у особи відбувається під час виховання та напряду залежить від умов соціалізації;

2) норми та цінності злочинних груп;

3) корислива мотивація винних осіб, яка поєднується із схильністю індивідуально-психологічного спрямування здійснювати тяжкі форми насильства;

4) зневажливе відношення осіб, що є винними до недоторканності чужого майна;

5) насильницька поведінкова установка.

Проаналізовані загальні причини загалом дали змогу зрозуміти природу вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів. За кожним окремим випадком причини можуть бути різноманітними та доповнюватися за рахунок впливу інших детермінант. Проте, якби там не було, але базисом в злочинній поведінці особи під час вчинення вбивств з корисливих мотивів є деформація індивідуально-психологічних якостей особистості.

5. Проведений аналіз умов, які є найбільш характерні щодо випадків вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів – дав можливість виявити, що комплексно вони значним чином «сприяють» (спрощують) вчиняти кримінальне правопорушення та досягати кінцевий злочинний результат.

Серед ключових умов, які «сприяють» (спрощують) вчиняти умисні вбивства з корисливих мотивів, нами було виявлено такі:

1) віктимна поведінка потерпілої особи;

2) конкретна життєва ситуація;

- 3) розлади психіки та поведінки осіб, що є винними;
- 4) неналежна охорона цінностей матеріального характеру;
- 5) низький рівень ефективності профілактичної роботи зі сторони правоохоронних органів та установ виконання покарань.

6. Виявлено, що ключова задача загальносоціального запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів полягає у тому, щоб сформувати правову культуру недоторканості щодо чужої власності, захищати право особи на життя та подолати ілюзію безкарності в частині незаконного збагачення. Аби досягти поставлену задачу, державою передбачається комплекс різнопланових заходів, направлених на те, щоб розширити легальні можливості для підвищення сукупного рівня доходів та подолати сформовану вже довгі роки традицію незаконного збагачення, особливо шляхом застосування насильницьких дій.

Враховуючи те, що основним контингентом корисливих вбивць є молодь, то державна політика під час застосування відповідних заходів загальносоціального характеру має спрямовуватися за наступними напрямками:

- 1) напрям освітньо-професійної підготовки молоді та її зайнятості і соціального захисту;
- 2) напрям щодо створення належних умов морально-психологічного та соціально-культурного спрямування, щоб в подальшому формувати моральні цінності і правосвідомість;
- 3) напрям, який стосується запобігання криміналізації свідомості молодого покоління, досягнення якого можливо через реалізацію належних побутово-дозвільних умов його розвитку;
- 4) напрям щодо запобігання алкоголізації та наркотизації молодого покоління;
- 5) напрям щодо удосконалення системи охорони психічного здоров'я населення.

На нашу думку, якщо реалізувати запропонований комплекс заходів загальносоціального спрямування – це дозволить сформувати належні умови, аби повноцінно розвивати молодь та обмежити дію тих несприятливих явищ і процесів, через які обумовлюється криміналізація молодіжного середовища.

7. Встановлено, що до об'єктів запобіжного впливу під час спеціально-кримінологічного запобігання умисним вбивствам, вчинених з корисливих мотивів відносять наступні:

1) поведінка осіб, які схильні застосовувати насильство та заволодівати майном у незаконний спосіб;

2) криміногенне оточення, яке негативно впливає на формування особистості та в результаті призводить до того, що особа обирає злочинний вектор свого існування;

3) умови, які «спрощують» вчинення умисних вбивств з корисливих мотивів, а також потенційні жертви цих кримінальних правопорушень.

Визначено, що до основних напрямів спеціально-кримінологічного запобігання умисних вбивств, вчинених з корисливих мотивів слід відносити такі:

1) профілактична робота щодо осіб, які схильні вчиняти корисливо-насильницькі злочинні дії. Виявлено, що даний напрям має відбуватися через реалізацію комплексу відповідних заходів (соціально-психологічний, медико-профілактичний, ресоціалізаційний, кримінально-правовий);

2) діяльність уповноважених суб'єктів стосовно виявлення та постановки на профілактичний облік осіб, які схильні заволодівати майном шляхом вчинення насильницьких дій;

3) усунення несприятливого впливу криміногенної групи, що сприяє становленню особи на вектор вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень;

- 4) усунення умов, що спрощують реалізувати злочинний намір;
- 5) відвернення загрози вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів.

Якщо реалізувати комплекс розглянутих нами заходів в рамках окреслених напрямів спеціально-кримінологічного запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів – це значно сприятиме тому, щоб знижувався рівень цих кримінальних правопорушень.

8. Заключним підрозділом дослідження було акцентовано увагу на віктимологічну профілактику умисних вбивств з корисливих мотивів. Виявлено дві основні групи заходів в цьому напрямі, а саме:

- 1) інформаційно-роз'яснювальні заходи, ключова задача яких – здійснювати просвітницьку роботу з імовірними жертвами, навчаючи їх правил безпечної поведінки, сприяючи самоорганізації населення, з метою – забезпечити охорону власності, колективну безпеку, сусідське спостереження, взаємовиручку;

- 2) технічні заходи, якими передбачено формування технічних перепон на шляху до вчинення кримінального правопорушення. З'ясовано, що в умовах загостреної криміногенної ситуації, аби забезпечити особисту та майнову безпеку, особливої уваги потребує саме захист житла, оскільки, як нами неодноразово наголошувалось, як правило, в ньому і відбуваються умисні вбивства з корисливих мотивів.

Загалом, окреслені заходи можуть допомогти мінімізувати випадки віктимогенних ситуацій, посприяти загальному збільшенню рівня віктимологічної культури населення, а також дозволяють значно зменшити ризик окремих категорій громадян ставати жертвами цих кримінальних правопорушень.

Також було встановлено, що дієвість віктимологічної профілактики залежить, з однієї сторони від поінформованості громадян, а з іншої – від державної політики в частині забезпечення захисту громадян від протиправних посягань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Филановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / Филановский И.Г. Л.: Издво Ленингр. ун-та, 1970. 174 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
3. Петелин Б.Я. Психология правонарушения / Б.Я. Петелин. М.: Политиздат, 1974. 228 с.
4. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступления / С.А. Тарарухин. К.: Вища школа, 1977. 152 с.
5. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. К.: Істина, 2011. 1112 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25(26). Ст. 131.
7. Ус О.В. Врахування мотиву та мети діяння співучасника при кваліфікації злочину. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 28 лют.–1 берез. 2014 р. Херсон, 2014. С. 187–190.
8. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.
9. Казміренко В.О. Психологічний аналіз мотиву. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 33. Том 2. С. 100–104.
10. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]; За ред. проф.

М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. [2-е вид., перероб. і допов.]. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

11. Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении / В.Н. Кудрявцев М.: Норма, 2007. 128 с.

12. Герцензон А.А. Уголовное право. Часть общая: Учебное пособие / А.А. Герцензон. М.: РИО ВЮА, 1948. 496 с.

13. Волков Б.С. Мотивы преступлений: Уголовно-правовое и социальное-психологическое исследование / Б.С. Волков; Науч. ред.: Лысов М.Д. Казань: Изд-во Казан. унта, 1982. 152 с.

14. Капинус О.С. Убийства: мотивы и цели / О.С. Капинус. М.: НОРМА, 2003. 312 с.

15. Дагель П.С. Проблемы вины в советском уголовном праве. *Учёные записки ДВГУ*, вып. 21, ч. 1. Владивосток, 1968. 188 с.

16. Рарог А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений: Практик. пособие / А.И. Рарог. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2009. 224 с.

17. Даньшин И.Н. О значении мотива преступления при изучении и предупреждении преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1969. Вып. 10. С. 65–70.

18. Мустафазаде А.Г. Кваліфікація злочину за мотивом: дис. ... канд. юрид. наук по спец. 12.00.08, Миколаїв., 2004. 220 с.

19. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина: Навчальний посібник / Р.В. Вереша. 2-ге вид., перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. К.: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

20. Грищук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 568 с.

21. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Л.П. Фріс. К.: Атіка, 2004. 488 с.

22. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 03.11.2020).

23. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: моногр. Харків: Право, 2011. 423 с.

24. Тацій М.С. Кримінологічний аналіз агресивної корисливо-насильницької злочинності та запобігання їй: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 18 с.

25. Globalpeaceindex 2019: Україна – в десятці найнебезпечніших і найкорумпованіших країн. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2719799-ukraina-pidnalasa-na-dvi-pozicii-u-globalnomu-indeksi-miru.html> (дата звернення: 03.11.2020).

26. В ООН сказали скільки українців живе за чертою бідності. [Електронний ресурс]. URL: <http://ru.tsn.ua/groshi/v-oon-skazali-skolko-ukraincev-zhivut-za-chertoybednosti-427503.html> (дата звернення: 03.11.2020).

27. Лібанова Е.М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. *Економіка України*. 2014. №3 (628). С. 4–19.

28. Варій Ю.М. Вплив економічної деривації на поведінку молоді 16-25 років. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (Серія психологічна)*. 2009. Вип. 2. С. 18–31.

29. Антонян Ю.М. Причины корыстной преступности. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2010. №4. С. 1–7.

30. Аналітична довідка щодо ситуації на ринку праці. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3020138-kilkist-bezrobotnih-za-rik-zroslo-na-48-derzsluzba-zajnatosti.html> (дата звернення: 03.11.2020).

31. Украина спивается: ученые прогнозируют деградацию нации. [Електронний ресурс]. URL <https://nahnews.org/648705-ukraina-spivaetsya-uchenye-prognoziruyutdegradaciyu-nacii> (дата звернення: 03.11.2020).
32. Рівень вживання наркотиків в Україні – загроза національній безпеці – експерти. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27959447.html> (дата звернення: 03.11.2020).
33. Стручков Н.А. Преступность как социальное явление. Лекции по криминологии. Ленинград, 1979. 120 с.
34. Литвак О.М. Мотивація корисливих насильницьких злочинів. *Вісник Академії правових наук*. 2010. № 1(59). С. 247–256.
35. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. Москва: Юрид. лит., 1981. 160 с.
36. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. Москва : Аспект Пресс, 2001. 290 с.
37. Вилюнас В. Психология развития мотивации. СанктПетербург: Речь, 2006. 458 с.
38. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения: учеб. пособие. Горький: Горьк. высш. шк. МВД СССР, 1974. 226 с.
39. Оберемко Ю.О. Соціально-психологічні чинники умисних вбивств, що вчиняються з корисливих мотивів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 1. Т. 4. С. 26–30.
40. Кримінологія: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
41. Архівна кримінальна справа Бердянського горрайсуду Запорізької обл. №1/154, 2011 р. / Архів Бердянського горрайсуду Запорізької обл.

42. Меркулова В.О. Запобігання пенітенціарній злочинності: сутність та напрями реформування кримінально-виконавчого законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. Вип. 4. С. 190–193.

43. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2017. № 654-р.

44. Гула Л.Ф., Гула Н.Л. Кримінологічна характеристика злочинів, учинених засудженими в установах виконання покарання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2019. №3. С. 131–139.

45. Голіна В.В. Об'єкт запобігання злочинності як фундаментальна кримінологічна проблема. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 150–160.

46. Самойлова О.М. Законодавча база по врегулюванню питань молодіжної політики. *Право України*. 2018. С. 62–66.

47. Молодь України – 2017. Результати соціологічного опитування. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

48. Іваницька С.Б., Мороховець І.О. Проблема безробіття молоді України. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. С. 12–17.

49. Оберемко Ю.О. Загальносоціальне запобігання умисним вбивствам, що вчиняються з корисливих мотивів. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 339–345.

50. Борисов В.І. Запобігання криміналізації молодіжного середовища. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. Вип. 23. С. 76–87.

51. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 735-р / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2013. № 735-р.

52. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1018-р / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник Верховної Ради України*. 2017. № 1018-р.

53. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посібник. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

54. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.

55. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург: Изд-во «Питер», 1999. 656 с.

56. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 380.

57. Оберемко Ю.О. Спеціально-кримінологічне запобігання умисним вбивствам із корисливих мотивів. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 167–178.

58. Телефанко Б., Логін В. Вплив соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання на рівень рецидивної злочинності в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2016. № 5. С. 190–194.

59. Вербенський М.Г. Щодо причин рецидивонебезпечності кримінальної активності раніше судимих корисливо-насильницьких злочинців. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2018. Вип. № 18. С. 102–115.

60. Гилинский Я.И. Криминология: теория, история, импирическая база, социальный контроль. 2-ое изд. перераб. и доп. СанктПетербург: Юридический центр Пресс, 2009. 384 с.

61. Конопельський В.Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України: моногр. Одеса: ОДУВС, 2014. 474 с.

62. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40(41). Ст. 379.

63. Соціальний паразитизм. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.subject.com.ua/sociology/dict/322.html> (дата звернення: 03.11.2020).

64. Колодяжний М.Г. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід й шляхи упровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2018. Вип. № 35. С. 20–26.

65. Головкін Б.М. Відвернення і припинення, замислених, підготовлюваних і вчинюваних корисливо-насильницьких злочинних 185 посягань (частина друга). *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2011. Вип. № 22. С. 76–86.

66. Литвинов О.М. Психологічні аспекти віктимізації. *Вісник кримінальної асоціації України*. 2013. № 4. С. 6–13.

67. Бути чи не бути легалізації зброї в Україні? / [Електронний ресурс]. URL: <http://24tv.ua/special/zbroia/> (дата звернення: 03.11.2020).

68. Бусол О. Зарубіжний досвід легалізації вогнепальної зброї та можливість запровадження на території України. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2758:zarubizhnij-dosvid-legalizatsiji-vognepalnoji-zbroji-2&catid=71&Itemid=382 (дата звернення: 03.11.2020).

69. Храмцов О.М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2(6). С. 20–25.

70. Віктимологія: навч. посібник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.